

**Міністерство освіти і науки України
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького**

Лабораторія психології здоров'я

**Царькова О. В., Прокоф'єва О. О.,
Каткова Т. А., Варіна Г. Б.**

**КОМПЛЕКС
ПСИХОЛОГО-МЕТОДИЧНИХ ПОРАД БАТЬКАМ ТА
ПЕДАГОГІЧНИМ ПРАЦІВНИКАМ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З
ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ**

Навчально-методичний посібник

Мелітополь, 2019

УДК 37.015.311:616.89-008.47(075.8)
К 63

Схвалено Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол №6 від 30.10.2019 року)

Царькова О. В.
Прокоф'єва О. О.
Каткова Т. А.
Варіна Г. Б.

Комплекс психолого-методичних порад батькам та педагогічним працівникам, які виховують дітей з затримкою психічного розвитку: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності 053 Психологія / О. В. Царькова, О. О. Прокоф'єва, Т. А. Каткова, Г. Б. Варіна – Мелітополь, 2019. – 69 с.

ISBN 978-617-7218-79-0

Навчально-методичний посібник містить інформаційні та методичні матеріали для роботи з дітьми з затримкою психічного розвитку (ЗПР). Проблеми, що постають перед батьками та педагогічними працівниками цієї категорії дітей, охоплюють усі сфери їхнього життя. Автори намагаються не лише допомогти розібратися зі складними ситуаціями, а й надають слушні поради та психологічні рекомендації з огляду на особливості дітей із ЗПР, знайомлять із сучасними методиками їх навчання і виховання. Педагогічним працівникам і батькам дітей дошкільного віку та школярів видання допоможе «пережити» найбільш складний етап початку навчання в школі, розібратися у проблемах своїх дітей і навчитися підтримувати їх та допомагати.

Навчально-методичний посібник призначено для батьків, психологів, педагогічних працівників шкільних та дошкільних освітніх установ, а також для студентів, які навчаються за спеціальностями «Психологія» та «Практична психологія».

© Царькова О.В., Прокоф'єва О.О., Каткова Т.А., Варіна Г.Б. 2019

Психотерапевтична казка

ДЕ ШУКАТИ МРІЇ

*Мрії ніколи не сплять,
вони просто чекають свого часу для здійснення*

Урок доброти

Здіймаючись нагору сходишками лісової школи чарівництва, Фея Лілея почула гучний дзвоник, який сповіщав про те, що урок вже розпочався. Вона побігла швидше коридором, увірвалася без стуку до класу й одразу відчула аромат свіжесвареного ромашкового чаю та кексів із родзинками.

– Стоп, стоп! – подумала Лілея. – У нас має бути урок. Наче жодного свята сьогодні немає...

– Привіт, Лілеє! – пролунав над її вухом дзвінкий голос і геть обірвав її роздуми. Вона обернулася та побачила свою найкращу подругу – Фею Лаванду.

– Нарешті ти прийшла, як давно я тебе не бачила! – промовила Лаванда й з усмішкою обняла Лілею.

– Доброго ранку всім! – привіталася Лілея з іншими учнями.

Тим часом до класу увійшла, несучи перед собою тацю з різноманітним варенням, Учителька Сова.

– Сідайте, будь ласка, дівчатка, – мовила вона. – Я бачу, що ви трохи здивовані, але хочу вас заспокоїти. Урок сьогодні буде, хоча трохи не звичний.

У класі почулося схвильоване перешіптування.

– Любі мої, тихенько. Спочатку я хотіла б дізнатися: чи виконали ви домашнє завдання, яке отримували на канікули? Якщо пам'ятаєте, треба було знайти людину, котра має добре серце і найзаповітнішу мрію, яку ніхто не може здійснити, та поміркувати над своєю власною мрією. Також ви мали перевірити цю людину на щирість. Своєю роботу, за яку отримаєте оцінки, ви маєте презентувати на екзамені. На підставі цього нарада Головних Фей Здійснених Бажань вирішить: чию мрію цього року вони здійснять – вашу чи

обраної вами людини.

За вікном школи чарівництва почав накрапати дощик. Лілеї варто було лише на нього подивитись – і вона вже не чула більше своєї Вчительки. Вона миттєво поринула у свої думки і спогади – туди, за кілька кілометрів від її лісу, до невеликого міста, до звичайного будинку, до звичайнісінької кімнатки, до маленької дівчинки з блакитними, як чисте небо після літнього теплого дощу, очима.

Саме з дощу почалося їх знайомство й дружба – учениці школи чарівництва, Феї Лілеї, та маленької дівчинки з великою мрією.

Погана погода або несподіване знайомство

Уже декілька тижнів панувала надзвичайна спека. Сонце сяло так яскраво, наче тисячі дрібних світлячків одночасно засвітилися у найтемнішу ніч, яку можна лише собі уявити. Крім того, через задуху неможливо було дихати. Тож коли налетіли маленькі пухнасті хмаринки, на них особливої уваги ніхто не звернув, а ось тільки-но почали падати теплі краплинки першого літнього дощу, який згодом переріс у зливу, люди лише зраділи, що повітря нарешті посвіжішає. Зраділи всі, окрім Феї Лілеї, яка щойно дісталася до міста і встигла потрапити під зливу.

До самого вечора вона літала від даху одного будинку до іншого, щоб хоч трохи висушити волосся та одяг, але це аж ніяк їй не вдавалося, бо великі й важкі краплі потрапляли у всі щілини дахів. На додачу до всього цього Лілеї стало прохолодно і незатишно. Майже вночі вона дісталася невеликого будиночку, який знаходився на околиці міста.

– Який затишний будинок, – подумала вона. – Вже темно і я можу посидіти на підвіконні, обсохнути й потім полетіти далі шукати собі ночівлю.

Думаючи, що місто поринуло в пільму і всі люди вже сплять, а отже її ніхто не побачить, Лілея на всій швидкості, яку лише могли дозволити розвинути її малесенькі крильця, залетіла на підвіконня і тільки-но хотіла сісти, як несподівано впала через відчинене вікно до кімнати. Лежачи на пухнастому

килимі, Лілея вирішила, що вона найнезграбніша з-поміж усіх Фей.

– От я невдаха, отак і завдання в мене буде виконано – незграбно і мляво,
– промовила з розпачем Лілея.

– Як у тебе гарно мерехтять крильця, наче всі кольори райдуги пішли у танок, – пролунав десь у пітьмі тихенький голосок.

Лілея квапливо підвелася та побачила дівчинку, яка сиділа на стільчику і була загорнена у плед. Доки вона розмірковувала, той самий тихенький голос знову неголосно промовив:

– А про яке завдання ти говорила? Як тебе звуть, – і хто ти така?

Фея хотіла сховатись, але в маленькій кімнаті це було зробити майже неможливо, і відчуття тривоги в неї не було.

– Мене звати Лілея, я Фея з лісу, що за твоїм містом. А тебе як звати?

– Я Надійка. Ти так і не розповіла про своє завдання, – поцікавилася дівчинка.

– Мені треба знайти людину, яка має добре серце і нездійсненну мрію. От ти, наприклад, про що мрієш і чому зовсім не здивувалась й не злякалась коли побачила мене?

Дівчинка посміхнулася, відкинула свій плед зі стільчика, який насправді виявився візком, і в її очах промайнула тінь смутку.

– Я мрію, щоб мої рідні були здорові, тоді і я буду щасливою. І також про те, щоб моя кішечка Буся нарешті подарувала мені кошенятко, – сказала Надійка, і з посмішкою додала: А не злякалась я тебе, бо завжди важливо вірити у дива!

Лілея так і залишилась із того вечора у Надійки. Жила вона в ляльковому будиночку – це була їх таємниця, про яку ніхто не знав. З кожним днем Фея все більше впевнювалася у тому, що Надійка – добра й чуйна дівчинка, яка любить свою родину, поважає інших людей, а її любов до природи і тварин неможливо було навіть висловити, тож перевіряти на щирість не мало жодного сенсу. Однак про її справжню мрію Лілея дізналась лише в останній місяць літа.

– Як можна не любити мандарини, це ж символ зими і гарного настрою!

А ще вони схожі на сонце! – сміялась Надійка.

– Ну, не люблю я їх і все тут, мені більше до душі чай із пирогами. І зиму я не люблю, бо на морозі замерзають крильця, тому мені важко літати, – відповіла Фея дівчинці. – Я мрію, щоб літо ніколи не закінчувалося.

– А я найбільше мрію вдягнути гарну форму, щоб мама заплела мені гарні коси з бантиками, і я пішла до школи, – сказала Надійка. – Але це неможливо...

Лілея завмерла на місці, бо, почувши невимовний сум у голосі дівчинки, який ніколи раніше не чула, дуже здивувалась і запитала:

– Чому ж раніше ти цього мені не говорила?

– Бо мене це не хвилює так сильно, як тобі здається на перший погляд. Однак піти до школи в новеньких туфельках, які будуть вистукувати по кахелю і лунко відгукуватись по шкільних коридорах, мені б хотілося. Заради цього я роблю все можливе, але мені здається, що могла б навіть і гори з місця зрушити...

Здійснення нездійсненого і заповітного

За гарно виконану під час канікул роботу всі учениці школи чарівництва отримали високі оцінки, та й за це ніхто не хвилювався, бо всі були дуже старанні. А ось щодо рішення наради Фей Здійснених Бажань хвилювались усі, без винятку.

– Лавандо, про що мрієш ти і хлопчик з твого завдання? – запитала найстарша Головна Фея в окулярах.

– Він мріє про велосипед, а я про те, щоб літати швидше за вітер, – відповіла Лаванда і пішла на своє місце.

– Добре, наступною у нас є ти, Феє Лілеє. Про що мрієш ти і дівчинка з завдання? – спитала суворо та ж сама Фея в окулярах.

Лілея підійшла і сміливо відповіла на поставлене запитання:

– Ця дівчинка не просто завданням була, вона стала для мене другом. Вона довела мені, що люди також бувають добрі й щирі, нездатні робити зло. Моя дівчинка мріє про те, щоб своїми ніжками піти до школи, а я... і я про це

також мрію!

– Не варто повторювати за іншими, – похитала головою Головна Фея. – У тебе має бути своя мрія!

– А це і є моя! – вигукнула Лілея.

– Ти хочеш подарувати свою мрію людині? – здивувалася Фея. – А як же ти?

– Я хочу лише здійснити мрію Надійки!

Головна Фея встала, зняла окуляри і сказала:

– Наряду оголошую закритою, ми з Головними Феями йдемо на обговорення.

Пройшов тиждень...

Лілея з самого ранку сиділа на дереві, вдягнена в зелену сукню, щоб зливатися з листочками. Вона навіть почала дрімати, коли раптом почула стукіт підборів об асфальт, і ледве-ледве не впала в кущі. Нарешті Фея побачила її – дівчинку в шкільній формі, з косичками і білими бантиками, у новеньких туфельках, яка радісно стрибала попереду своїх щасливих батьків. Це була маленька першокласниця Надія – дівчинка з великою мрією.

*Дубовик Ольга
практичний психолог
Навчально-виховного комплексу № 16
м. Мелітополь Запорізької обл.*

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	9
РОЗДІЛ 2. РЕКОМЕНДАЦІЇ БАТЬКАМ, ЩО МАЮТЬ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	21
2.1. Рекомендації батькам щодо взаємодії з дітьми з ЗПР	21
2.2. Активізація пізнавальної діяльності дітей із ЗПР	24
2.3. Методичні рекомендації для батьків дітей із ЗПР	36
2.4. Поради психолога батькам дітей із ЗПР	38
РОЗДІЛ 3. ВЗАЄМОДІЯ ДОРΟΣЛИХ ІЗ ДІТЬМИ З ЗПР	39
3.1. Взаємодія педагогічного колективу з родинами дошкільнят	41
РОЗДІЛ 4. ІГРОВІ ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	48
4.1. Ігрові вправи з формування та розвитку просторових уявлень	48
4.2. Ігри для розвитку просторового орієнтування	54
4.3. Підбірка ігор і завдань для розвитку дрібної моторики	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	69

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ (ЗПР)

У дитячому віці уповільнений темп психічного розвитку зустрічається значно частіше, ніж психічне недорозвинення. Зазвичай затримка психічного розвитку (ЗПР) діагностується у дітей до завершення дошкільного віку або при вступі до школи. ЗПР виявляється у зниженні загального запасу знань, в обмеженості уявлень, у недостатній інтелектуальній цілеспрямованості.

Науковці виокремлюють чотири основні варіанти ЗПР, параметри яких подано у таблиці 1:

- ЗПР конституційного походження (спостерігається у дітей із особистісною та емоційною незрілістю, зумовленою незрілістю мозку);
- ЗПР соматогенного походження (спостерігається у дітей із емоційною незрілістю, зумовленою тривалими хронічними захворюваннями);
- ЗПР психогенного походження (пов'язана з несприятливими умовами виховання дитини);
- ЗПР церебрально-органічного генезу (спостерігається органічне ураження ЦНС на ранніх етапах онтогенезу).

Таблиця 1

Психологічні параметри ЗПР

Форми ЗПР	Клініко-психологічні вияви	Нейропсихологічні особливості
Психофізичний інфантилізм	– відносна сформованість психічних процесів, але уповільнений темп їхнього становлення; – недорозвинена мотивація до навчальної діяльності; – особистісна незрілість.	– порушення динаміки розумової працездатності; – зниження обсягу пам'яті й уваги внаслідок недостатньої мотивації діяльності.
Соматогенна форма	– сформованість психічних процесів; – астенія, дратівлива слабкість.	– зниження динаміки розумової працездатності; – підвищене виснаження уваги;

		– зменшення обсягу пам'яті в зоровій і слуховій модальності.
Психогенна форма	– збереження психічних процесів; – виражене зниження мотивації до навчальної діяльності; – зниження продуктивності навчальної діяльності у зв'язку з патологічним розвитком особистості (тривожна недовірливість, егоцентризм тощо).	– можлива «іррегулярність» психічного розвитку; – нерівномірний розвиток психічних процесів.
ЗПР церебрально-органічного генезу	– недорозвинення психічних процесів і функцій, що призводить до порушення інтелектуальної продуктивності; – часткове (парціальне) недорозвинення окремих психічних функцій.	– порушення розумової працездатності; – недорозвинення стійкості, перемикання, обсягу уваги; – зниження обсягу уваги у всіх модальностях; – недорозвинення орієнтовної основи діяльності; – недорозвинення зорово-просторового гнозису і праксису; – виражена дефіцитарність в розвитку окремих властивостей: уваги, пам'яті, гнозису, праксису.

Основні напрями психологічної допомоги дітям із затримкою психічного розвитку

Основною метою психологічної корекції дітей і підлітків із затримкою психічного розвитку є оптимізація їх інтелектуальної діяльності за рахунок стимуляції психічних процесів і формування позитивної мотивації до пізнавальної діяльності.

Яку допомогу можуть надати батьки, якщо в родині є дитина з затримкою психічного розвитку?

Не слід таку дитину сприймати як маленьку, безпомічну. Не рекомендується постійно опікуватися нею, наприклад збирати їй до школи портфель, контролювати кожну дію при виконанні домашніх завдань. Також не варто підпорядковувати життя всієї родини цій дитині: за неї робити все, навіть те, що без особливих зусиль змогла б зробити вона сама.

Затримка психічного розвитку – це медичний діагноз, тому поставити його може тільки фахівець. Якщо батьки стикаються з подібними труднощами, то краще звернутися до дитячого лікаря-психоневролога для уточнення причини виникнення подібних проблем.

Ще до вступу до школи батьки можуть помітити, що їхня дитина відрізняється від своїх однолітків: вона пізніше почала сидіти, стояти, вимовляти перші слова. Навіть в процесі гри, така дитина більш імпульсивна, адже спочатку щось робить, а потім тільки починає думати. Її активність на заняттях в дитячому садку не завжди цілеспрямована – їй важко зосередитися на своїй діяльності, вона не розуміє з чого почати, як продовжити, швидко відволікається. Ці ознаки, особливо їх поєднання, вже можуть слугувати тривожним сигналом для родини.

Коли дитина приходить до школи, то стикається з серйозними проблемами, із непосильними для неї вимогами. Їй доволі часто не вдається «вписатися» у шкільне життя і новий дитячий колектив. Своєю поведінкою ця дитина відрізняється від однолітків.

Діти із затримкою психічного розвитку непосидючі, неуважні, насилу розуміють умови запропонованих завдань. У них виявляється низька пізнавальна активність, вони менш допитливі, ніж однолітки. Така дитина немовби «не чує» або «не бачить» багато чого в навколишньому світі, не прагне зрозуміти й осмислити те, що відбувається навколо неї. Це насамперед зумовлено специфічними особливостями її психічної діяльності – запам'ятовування, мислення, уваги, емоційно-вольової сфери. В основі таких особливостей знаходиться переважно органічна недостатність тих мозкових систем, які відповідають за здатність дитини до навчання і формування

складних форм поведінки.

При вивченні нейропсихологічних особливостей дітей із ЗПР науковці наголошують на уповільненому темпі дозрівання лобних областей лівої та правої півкулі, до основних функцій яких належить: формування програм поведінки, контроль і регулювання діяльності, виокремлення істотних елементів інформації, їх порівняння та аналіз, розвиток абстрактно-логічного мислення, спрямованого на уважність.

Для таких дітей до початку навчання в школі також характерною є послаблена активація лівої півкулі при надходженні інформації до правої, що спостерігається на більш ранніх етапах нормального розвитку дитини. Це виявляється в уповільненому темпі сприйняття і переробки інформації, що надходить. Дитина сприймає інформацію фрагментарно, неповно і тому не може осмислити і засвоїти її так само, як однолітки з нормальним темпом розвитку. Зниження пам'яті спричинює труднощі у смисловій переробці інформації, тому діти часто вдаються до механічного запам'ятовування.

У дітей із затримкою психічного розвитку знижено здатність до планування своєї діяльності, вміння передбачати її результати і співвідносити з ними окремі дії. Недостатнє орієнтування при вирішенні пізнавальних завдань призводить до того, що дитина, виконуючи будь-яке завдання, починає працювати «навмання», що зумовлює численні помилки.

Упродовж останніх років обговорення проблем загальноосвітньої та спеціальної (корекційної) школи характеризується посиленою увагою з боку держави й учених до учнів, які відчують стійкі труднощі при засвоєнні шкільних програм та адаптації до соціального оточення.

У Концепції державного стандарту спеціальної освіти дітей із особливими потребами зазначено, що спеціальна освіта в Україні має складну, розгалужену та диференційовану систему навчально-виховних (корекційних) закладів. Водночас, у зв'язку зі зростанням (протягом останніх 5 років) на 22 % кількості дітей із особливими потребами в різних регіонах країни (зі складними комплексними дефектами, різними формами затримки психічного розвитку,

дитячим аутизмом, девіантною поведінкою, труднощами у навчанні та спілкуванні), щорічним збільшенням на 5-6 тис. дітей з інвалідністю (нині на обліку перебувають 152,2 тис. осіб), відсутністю необхідної кількості спеціальних (корекційних) закладів, кваліфікованих кадрів тощо, чинна система спеціальної освіти потребує нагальних якісних змін.

Методологічні підходи до розробки Державного освітнього стандарту для спеціальних (корекційних) шкіл базуються на сучасному науковому розумінні компенсації та корекції, соціальної адаптації дитини, її інтеграції в суспільство, а саме на розвитку збереженого чуттєвого сприймання, психічних функцій, які, як правило, не підлягають системній науково зумовленій стимуляції, формуванню нових механізмів, здатності до рефлексії, сенсорно-перцептивного та семантичного аналізу, взаємодії з дорослими, мовленнєвої та комунікативної діяльності з акцентуванням уваги на здатності до сприймання та розуміння інформації, рухової активності, стимулювання позитивних емоцій тощо.

Таким чином, Державний стандарт спеціальної освіти – це унормована система показників психофізичного розвитку й освіченості, соціалізації та інтеграції особистості з особливими потребами на кожному етапі навчання з урахуванням її особливостей та потенційних можливостей, що реалізується комплексом нормативних документів, норм і вимог, які відображають специфіку освіти та вимоги і гарантії держави щодо її одержання.

Для всіх дітей із особливими потребами 6-7 років, особливо для тих, хто не отримав спеціальної дошкільної підготовки, має комплексні порушення розвитку і потребує тривалої діагностики в динаміці педагогічного процесу, організовується діагностичний клас із метою визначення варіанта навчання.

У початковій школі передбачено чотири варіанти навчання для дітей із особливими потребами з урахуванням структури і складності психофізичного порушення та можливостей учня:

I варіант – загальноосвітня підготовка;

II варіант – корекційно-розвивальне навчання (для подолання труднощів у навчанні, пов'язаних із соціальною депривацією, педагогічною занедбаністю,

затримкою психічного розвитку), що передбачає поглиблену роботу з корекції психічних функцій, пізнавальної діяльності, навичок спілкування, а також з розвитку вмінь і навичок у процесі трудового навчання, спроможності та здібностей дітей;

III варіант – компенсаторно-адаптаційне навчання (для дітей із вираженими інтелектуальними порушеннями та комбінованими вадами розвитку);

IV варіант – абілітаційне навчання (для дітей зі складними комплексними відхиленнями в розвитку).

Відкриття класів для дітей із затримкою психічного розвитку є значним кроком уперед для забезпечення кожній дитині таких умов навчання, які найкраще реалізують її потенційні можливості. В Україні перші експериментальні школи для дітей із затримкою психічного розвитку почали функціонувати з 1982 року.

Нині в кожній області є 1-2 школи з таким профілем. Невелика кількість таких установ функціонує як інтернатні заклади. А це, звичайно, має свої негативні ознаки, оскільки для навчання у спеціальній школі дитина відривається від родин, щоденної батьківської турботи про неї. На багатьох дітях це позначається негативно. Тому останнім часом все більше загальноосвітніх шкіл відкривають класи для дітей із затримкою психічного розвитку.

Програма навчання і корекційної роботи з дітьми в школах і класах для дітей із ЗПР є однаковою та в цілому відповідає програмі загальноосвітньої школи. Проте існують і певні особливості, зумовлені їхнім спеціальним призначенням.

Стосується це, в першу чергу, терміну навчання в початковій ланці: п'ять років замість чотирьох. Крім того, програмою передбачено й уповільнений темп навчання та дрібне дозування навчального матеріалу на уроках, а також значно менша кількість дітей у класах, що сприяє веденню індивідуальної корекційної роботи з кожним учнем у відповідності до його фізичного та

психічного стану, рівня вмінь і навичок.

Методика навчання дітей передбачає ігрову форму, щоб уникнути перевантаження і без того вразливої нервової системи цих дітей. У школі запроваджено щадний розпорядок дня: у першому півріччі першого навчального року урок триває 35 хв. і введено додаткову велику перерву. Для всіх учнів початкових класів обов'язковим є денний сон.

Т. Ілляшенко і Н. Стадненко наголошують на існуванні двох варіантів початкового навчання [3, с. 29]. Це зумовлено тим, що в однієї частини дітей відхилення у розвитку діагностуються лише після року безуспішного навчання в масовій школі, а в іншій – діагноз встановлюється ще у дошкільному віці, і вони одразу починають навчатися у відповідній школі.

Перший варіант навчання не має першого класу, а відразу починається з другого. До нього долучаються діти, затримку психічного розвитку в яких встановлено після навчання у першому класі масової школи. Це позбавляє дітей травм, пов'язаних із повторним вступом на навчання. Проте, щоб засвоїти програму 2-го класу в повному обсязі вони ще вчаться протягом року у так званому 2-му додатковому класі, потім послідовно переводяться до 3-го і 4-го класів.

Згідно з другим варіантом навчання, діти, затримку психічного розвитку в яких встановлено перед вступом до школи, починають навчатися у підготовчому класі. Протягом навчання у підготовчому, 1-му та 2-му класах ці діти також засвоюють програму двох класів масової школи.

Програма 3-го і 4-го класу в обох варіантах навчання є подібною.

Спеціальні класи при масових школах комплектуються практично за першим варіантом за умови, коли затримку психічного розвитку виявлено у дітей під час навчання в масовій школі, програму якої вона не засвоює. Але, зважаючи на сьогоденний рівень діагностичної служби в системі освіти та недостатню поінформованість батьків, їхнє негативне ставлення до навчання дитини в спеціальному класі, має він і певні переваги.

Як уже зазначалося, недоліком першого варіанта комплектування класів

цього типу є те, що втрачається перший рік навчання дітей у масовій школі, протягом якого вони не встигають і набувають досвіду поганих учнів, що негативно позначається на їхньому психічному стані. Цей недолік можна значно пом'якшити, якщо починати навчання слабких дітей у класі підвищеної індивідуальної уваги. Ці класи досить поширені. Для їх комплектування досить діагностичного обстеження дітей шкільним психологом чи педагогом, який здійснює прийом до школи першокласників. Звичайно, у цих класах менша наповнюваність, що дозволяє індивідуалізувати роботу з кожним учнем.

Знайомство педагогів із програмою та методами роботи в спеціальних класах інтенсивної педагогічної корекції дозволить їм використовувати цей досвід і в класах підвищеної індивідуальної уваги, відповідно перерозподіляючи та дозуючи навчальний матеріал у межах загальноосвітньої програми. Для значної кількості дітей, що мали недостатню готовність до навчання через легке відставання в розвитку, пов'язане переважно з умовами виховання, цього може виявитися достатньо, щоб далі навчатися в звичайному темпі. Решта дітей, після обстеження медико-педагогічною комісією й остаточного встановлення діагнозу затримки психічного розвитку, утворює клас інтенсивної педагогічної корекції, що наступного року починає працювати за спеціальною програмою. Практична наповнюваність такого класу згідно з чинним Положенням становить 12 учнів (а може бути і на 2-3 учні менше).

Отже, функціонування спеціального класу відповідно до першого варіанту навчання починається з другого року навчання.

Зрозуміло, що дітям із затримкою психічного розвитку протипоказано починати навчання раніше семирічного віку. Проте встановлення цього діагнозу під час навчання в масовій школі мимоволі втягує в навчальний процес і шестирічних дітей.

Складність розладів, із якими сьогодні приходить до спеціальної школи переважна більшість дітей із ЗПР, зумовлює те, що подібні школи працюють за п'ятирічною програмою, хоча беруть у підготовчий клас дітей-семирічок.

Загальноосвітня масова школа, яка відкриває спеціальний клас

інтенсивної педагогічної корекції, може обирати собі п'ятирічне або ж чотирирічне початкове навчання – залежно від вираженості розладів навчальної діяльності контингенту спеціального класу. Іноді школи неохоче погоджуються на п'ятирічне навчання в цих класах через занадто великий розрив у тривалості навчання основного контингенту учнів і контингенту спеціального класу. Як правило, тривалість навчання в спеціальному класі є довшою на два роки, що може зумовлювати певні ускладнення, хоча перспектива налагодити навчання дітей, які за інших умов неминуче випали б із навчального процесу з усіма відповідними наслідками для самих дітей, школи та суспільства в цілому, виправдовує більш тривале навчання.

Після закінчення навчання в початковій ланці школи інтенсивної педагогічної корекції діти, які добре засвоїли навчальний матеріал, набули нормальної працездатності та інших позитивних показників навчальної діяльності, за рішенням педагогічної ради школи можуть бути рекомендованими для подальшого навчання в масових класах на загальних підставах. Діти, що продовжують зазнавати труднощів при навчанні, залишаються в спеціальному класі та й надалі навчаються за спеціальною програмою до закінчення основної школи [4, с. 88-103].

На початку 90-х років XX століття було встановлено, що навіть при органічній природній затримці психічного розвитку школярів, що навчались у спеціальних корекційних школах чи класах вирівнювання в загальноосвітній школі, вони можуть успішно засвоїти освітній стандарт в обсязі неповної середньої школи і продовжити навчання після 9-го класу в технікумах чи училищах. Навчання в умовах щадного режиму за традиційними програмами та підручниками, безумовно створює сприятливі умови для невстигаючих учнів, однак досягнення успіхів у розвитку загальних здібностей до навчання, у корекції недоліків навчально-пізнавальної діяльності та мови, у нормалізації емоційно-вольової та особистісної сфери можливе лише при реалізації в навчанні принципів комплексного підходу до діагностики і корекції, а також принципів розвивального навчання й індивідуалізації навчання (Л. Виготський,

Л. Занков, Ю. Бабанський).

Важливим моментом в організації корекційно-розвивального навчання є психологічне та спеціальне педагогічне консультування учнів, а також динамічне спостереження за просуванням кожної дитини спеціалістами шкільного психолого-медико-педагогічного консилиуму. Обговорення результатів цих спостережень проводиться систематично (не рідше рази на чверть). Підсумком вивчення учня мають слугувати рекомендації: встановлення чітких цілей корекційної роботи з дитиною, шляхів і строків її досягнення; вироблення адекватного стану дитини з урахуванням підходу з боку всіх дорослих; виокремлення сильних сторін особистості дитини, на які можна спиратися в корекційній роботі; аналіз розвитку та результатів педагогічної роботи.

Корекційно-розвивальний навчально-виховний процес рекомендується будувати відповідно до таких положень [7, с. 15]:

- перебування дитини з труднощами при навчанні в комфортному психологічному кліматі з максимальним наповненням класу від 9 до 12 учнів, що надасть учителю змогу реалізувати принцип індивідуалізації навчання на всіх етапах уроку;

- корекційна спрямованість усіх навчальних предметів, формування загальноінтелектуальних умінь і навичок, розвиток усної та писемної мови, формування навчальної мотивації, навичок самоконтролю й самооцінки;

- комплексна взаємодія вчителя, психолога, дефектолога, логопеда, соціального педагога з дитиною із метою подолання негативних тенденцій розвитку;

- робота класів корекційно-розвивального навчання в режимі групи продовженого дня для забезпечення повноцінної підготовки домашніх завдань.

Однак, як зазначається в Концепції держстандартів спеціальної освіти дітей із особливими потребами, всі важливі завдання в реабілітаційній та корекційній педагогіці мають вирішувати педагогічні кадри, які повинні мати спеціальну освіту або перепідготовку відповідно до вимог, завдань і змісту

освітнього стандарту для спеціальних закладів.

Сьогоднішня система педагогічної освіти не задовольняє потреби суспільства у фахівцях для роботи з дітьми з особливими потребами. Нині кількість педагогів з вищою спеціальною освітою у спецшколах-інтернатах залишається недостатньою (20,4 % – по Україні, близько 12 % – у Запорізькій області).

Відповідно до результатів дослідження складу класів корекційно-розвивального навчання впродовж лютого-квітня 2019 року та статистичних даних Інституту корекційної педагогіки України, окрім дітей із ЗПР у класах корекційно-розвивального навчання навчаються діти з педагогічною занедбаністю, їх склад у таких класах становить близько 15 %. Серед зазначеної категорії є діти, які можуть засвоїти базисний, надбазисний і корекційний рівні освіти. Однак всі вони потребують психолого-педагогічної і медико-соціальної допомоги.

До складу класів корекційно-розвивального навчання входять всі категорії дітей, що мають труднощі в навчанні та адаптації в школі, всі варіанти затримки психічного розвитку дітей, а також діти з парціальними порушеннями в розвитку та з педагогічною занедбаністю.

Щодо змісту та методів навчання дітей із ЗПР, то вони, на нашу думку, повинні базуватися на психологічних особливостях дітей цієї категорії та рівні засвоєння ними знань, умінь і навичок у відповідності до шкільної програми. Обов'язковим має бути вирішення корекційних завдань, до яких належать:

- розвиток пізнавальної активності дітей;
- розвиток загально інтелектуальних умінь (аналізу, порівняння, узагальнення, класифікації);
- розвиток словникового запасу, усної монологічної мови дітей в єдності зі збагаченням знаннями і уявленнями про довкілля;
- логопедична корекція вад мови;
- психокорекція поведінки дітей;
- соціальна профілактика, формування навичок спілкування.

Методи навчання, що використовуються в класах компенсуючого навчання, «як ключ до замка», за оцінкою К. Ушинського в передмові до «Педагогічної антропології», мають підходити до індивідуально-психічних і сомато-фізіологічних особливостей кожного учня.

Отже, корекційне навчання дітей із ЗПР в умовах загальноосвітньої школи потребує вирішення низки проблем щодо:

- комплектування класів учнями з проблемами у навчанні;
- забезпечення навчального процесу відповідними методичними та програмовими матеріалами;
- спеціальної підготовки педагогів для роботи з дітьми, що мають ЗПР;
- вирішення як загальних, так і індивідуальних корекційних завдань у навчальному процесі.

РОЗДІЛ 2. РЕКОМЕНДАЦІЇ БАТЬКАМ, ЩО МАЮТЬ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ (ЗПР)

2.1. Рекомендації батькам щодо взаємодії з дітьми з ЗПР

Шановні батьки!

В залежності від діагнозу дитини отримайте, будь ласка, професійну консультацію таких фахівців, як: педіатр, невролог, психолог, дефектолог, логопед, тифлопедагог, сурдопедагог.

Звертайтеся за психологічною допомогою, отримуйте індивідуальні та сімейні консультації, візьміть участь у спеціальних тренінгах для батьків і дітей із ЗПР.

Пам'ятайте: ви не винні, що так сталося. Прийміть ситуацію як даність, не думайте про те, як і чому це сталося, міркуйте тільки про те, як з цим далі жити. Пам'ятайте, що всі ваші страхи і «темні» думки дитина відчуває на інтуїтивному рівні. Заради успішного майбутнього вашої дитини спробуйте знайти в собі сили з оптимізмом дивитися в майбутнє, живучи в теперішньому часі.

У разі необхідності, звертайтеся за допомогою до таких самих батьків, допомагайте один одному, діліться переживаннями, підтримуйте один одного. Подолати складний період може допомогти психолог, соціальний працівник або ж ті батьки, у яких дитина має схожі відхиленням в розвитку, і вони успішно подолали цей важкий період.

Спілкуйтеся з батьками, що мають таких дітей, діліться досвідом, вашими успіхами в навчанні, вихованні, спілкуванні, переймайте чужий досвід. Це допоможе вам і вашим дітям знайти друзів. Тренуйте ефективні способи поведінки.

Спілкуйтеся з дитиною. Навчайте її спілкуватися, просити про допомогу, допомагати іншим. Створюйте умови для спілкування дитини з однолітками, друзями, оскільки жодні засоби масової інформації не замінять живого

спілкування. Чим раніше дитина почне спілкуватися з іншими дітьми, тим більше шансів, що вона зможе легше адаптуватися в майбутньому.

Намагайтеся зберігати спокій і доброзичливість при спілкуванні з дітьми, між собою та з іншими людьми. Дитині з перших місяців життя важливо відчувати стабільність та спокій серед свого оточення. Хваліть дітей, коли у них виходить щось зробити або чогось досягти.

Не жалійте дитину через те, що вона не така, як усі. Даруйте дитині свою любов і приділяйте увагу. Пам'ятайте, що є й інші члени сім'ї, які теж її потребують.

Дозволяйте дітям виконувати домашні обов'язки і доручення: самостійно одягатися, доглядати за собою, стежити за чистотою. Розвивайте вміння і навички з самообслуговування, оскільки це стимулює розвиток та активність дітей, робить їх самостійними і менш залежними.

Заохочуйте активність дитини, надайте їй самостійність у діях і прийнятті рішень. Будьте для дитини другом або наставником, а не тим, хто все контролює і забороняє. Допмагайте дитині в складних ситуаціях.

Навчіться обґрунтовано, спокійно і терпляче відмовляти дітям, у разі необхідності, оскільки це дозволить їм орієнтуватися в соціальних умовах середовища. Викладайте свої думки чітко, конкретно, послідовно та коротко. Для дітей із ЗПР – це важлива умова.

Цікавтеся думкою дитини. Уважно вислухайте її, перш ніж критикувати. Дайте їй можливість висловитися і тактовно виправте, якщо вона у чомусь помиляється. Будьте готові прийняти точку зору дитини і погодитися з нею. Це не завдасть шкоди вашому авторитету, зате зміцнить в дитині відчуття самоповаги.

Розвивайте у дітей загальний запас знань, уявлень, мислення, інтелекту, не тільки ігрові, а й навчальні інтереси. Для дітей із ЗПР важливим є повторення нових знань, умінь і навичок для закріплення, а також тренування в різних умовах.

Організуйте для дітей вдома розвиваюче середовище – спеціальне окреме

місце і обладнання для навчальних занять, ігор, відпочинку. Дозвольте дітям самотійно стежити за порядком і чистотою цих місць.

Розвивайте у дітей спеціальні уміння та навички. Допмагайте знайти приховані таланти і можливості. Стимулюйте їхню активність, допомагайте в пошуку прихованих можливостей.

Навчіть дітей технікам концентрації уваги, переключення уваги, розслаблення, регуляції емоційного стану, відпочинку.

Розвивайте інтереси дитини і свої для того, щоб у всіх членів родини була можливість для саморозвитку і самовираження. Живіть повноцінним життям, отримуйте задоволення від улюблених занять, хобі, беріть участь у цікавих подіях, читайте цікаву літературу. Жертовність не принесе користі ні дитині, ні вам. Якщо ви будете задоволені життям, ви незрівнянно більше зможете дати і вашим дітям.

Будьте уважні до розвитку дітей, ведіть щоденник спостережень за поведінкою, емоційними реакціями, інтелектуальним розвитком, помічайте все зміни і новоутворення. Це дозволить вам зрозуміти як дитина розвивається, що необхідно ще робити, чому навчити, що скорегувати, до яких фахівців звернутися. Це додасть вам упевненості та спокою, організовує ваше життя.

Дбайте про здоров'я і прищеплюйте цю навичку дітям. Займайтеся спортом (плавайте, катайтеся на велосипеді, лижах тощо), відвідуйте з дітьми гуртки та секції, гуляйте, ведіть активний спосіб життя, стежте за харчуванням. Навчіть дітей піклуватися про інших – це стимулює розвиток.

Піклуйтеся про себе. Стежте за своєю зовнішністю, поведінкою, емоційним самопочуттям. Ваше самопочуття, здоров'я і настрої – основа якості життя вашої родини. Бачачи вас бадьорими, веселими, такими, що вірять у краще, дитина стане частіше посміхатися, буде більш оптимістичною, навчиться долати труднощі.

Підтримуйте психологічно сприятливий клімат у родині, дружні відносини з близькими, родичами, друзями та знайомими. Доброзичливо, спокійно, терпляче і впевнено реагуйте на інтерес сторонніх щодо вашої дитини в

присутності незнайомих людей і вашої дитини. Це дозволить дітям сформувати подібний стиль поведінки і відносин.

Діагноз ЗПР ставиться лікарем-психоневрологом;

Діагноз ЗРП означає, що дитина розвивається так само, як і всі інші діти, тільки повільніше.

Чим раніше ви розпочнете заняття з дитиною з ЗПР, тим швидше вона наздожене в розвитку своїх однолітків.

Причини ЗПР:

- медичні (проблеми при вагітності, пологах, перенесені захворювання);
- психологічні (відсутність розвиваючого середовища, проблеми в родині).

Фахівці, які можуть Вам допомогти:

- лікар-невролог, психоневролог;
- учитель-дефектолог;
- педагог-психолог;
- учитель-логопед.

Доцільно отримати кваліфіковану допомогу зазначених фахівців у Центрі психолого-медико-соціального супроводу.

Для дітей із ЗПР існують спеціалізовані дошкільні освітні установи. Для того, щоб потрапити в таку установу, треба пройти психолого-медико-педагогічну комісію (ПМПК) у центрі психолого-медико-соціального супроводу (ЦПМСС) за місцем проживання.

2.2. Активізація пізнавальної діяльності дітей із ЗПР

Розвиток уміння спілкування з дітьми:

1. Зміна поведінки дорослого і його ставлення до дитини:

- будуйте взаємини з дитиною на взаєморозумінні та довірі;
- контролюйте поведінку дитини, не нав'язуючи їй жорстких правил;
- уникайте, з одного боку, надмірної м'якості, а з іншого – завищених

ВИМОГ ДО ДИТИНИ;

- не давайте дитині категоричних вказівок, уникайте слів «ні» і «не можна»;

- повторюйте своє прохання одними і тими самими словами багато разів;
- для закріплення усних інструкцій використовуйте зорову стимуляцію;
- пам'ятайте, що надмірна балакучість, рухливість і недисциплінованість

дитини не є навмисними;

- вислухайте те, що хоче сказати дитина;
- не наполягайте на тому, щоб дитина обов'язково вибачилася за вчинок.

2. Зміна психологічного мікроклімату в родині:

- приділяйте дитині достатньо уваги;
- проводите дозвілля всією родиною;
- не допускайте сварок у присутності дитини.

3. Організація режиму дня та місця для занять:

- встановіть чіткий розпорядок дня для дитини та всіх членів родини;
- знижуйте вплив відволікаючих чинників під час виконання дитиною

завдання;

- уникайте, по можливості, великих скупчень людей;
- пам'ятайте, що перевтома сприяє зниженню самоконтролю і

наростанню гіперактивності.

4. Спеціальна поведінкова програма:

- не вдавайтеся до фізичного покарання! Якщо є необхідність вжити покарання, то доцільно використовувати сидіння в певному місці після скоєння вчинку;

- частіше хваліть дитину. Поріг чутливості до негативних стимулів дуже низький, тому діти з ЗПР не сприймають доган і покарань, проте чутливі до заохочень;

- не дозволяйте відкладати виконання завдання на інший час;
- допомагайте дитині розпочати виконання завдання, оскільки це

найважчий етап.

На нашу думку, батьківська любов і професіоналізм фахівців допоможуть дитині впоратися з будь-якими труднощами.

Розвиток пізнавальної діяльності

Розвиток пам'яті й уваги.

1. Вчіть дитину запам'ятовувати кілька предметів (іграшок), які знаходяться перед нею, а також виявляти кількісні зміни предметів (скільки додано, наскільки поменшало).

2. Вчіть запам'ятовувати зорові образи предметів і відтворювати їх по пам'яті.

3. Вчіть запам'ятовувати кілька запропонованих предметів, а потім знаходити їх серед інших.

4. Вчіть запам'ятовувати якомога більше предметів, зображених на картинках, а потім відтворювати їх по пам'яті (розвиток обсягу пам'яті).

5. Вчіть запам'ятовувати і виконувати ряд послідовних дій.

6. Вчіть помічати особливості деяких зображень: чого не вистачає на малюнку (розвиток зорової уваги).

7. Вчіть викладати візерунок (предмет) із паличок за зразком, а потім по пам'яті.

8. Вчіть знаходити відмінності у двох схожих предметів або зображень.

Корекція немовних процесів – зорової та слухової уваги і пам'яті

1. Розвиток зорового гнозису – пізнання перекресленого зображення, пунктирних, контурних і накладених один на одного зображень; букв різного шрифту в неправильному положенні; пізнання форми, кольору та величини предметів.

2. Розвиток зорового мнезису (пам'яті) – надання побачених раніше картинок, букв; відтворення певної послідовності 3-4 картинок, букв, цифр.

3. Розвиток оптико-просторового гнозису і праксису – малювання, конструювання фігур, порівняння картинок, орієнтування на власному тілі (праворуч, ліворуч) та в навколишньому просторі.

4. Розвиток моторної готовності – вправи на розвиток дрібної моторики;

господарська праця; заняття з аплікації, конструювання, малювання; музичні заняття.

5. Словникова робота за лексичними планами з використанням віршів, загадок, пісень за тематикою.

6. Розвиток функцій фонематичного аналізу (від простих до складних форм).

7. Робота з розвитку складового аналізу і синтезу (звуко-складовий аналіз слів).

8. Робота над реченнями – від простого непоширеного до поширеного двоскладного речення.

9. Робота над ритміко-інтонаційним малюнком речень.

10. Аналіз речень, три секрети речень, схема.

11. Знайомство з буквами – виховання оптичних диференціацій, написання елементів букв.

Розвиток мислення

1. Уміння узагальнювати і класифікувати предмети:

- вчити об'єднувати предмети, що належать до певних предметних тем;
- вчити класифікувати предмети за темами, групами;
- вчити знаходити зайвий предмет з-поміж декількох предметів.

2. Розвиток досвіду аналізу та синтезу:

- вчити складати з частин ціле (розрізну картинку за зразком і без зразка);
- вчити визначати (бачити) цілий предмет по частинах;
- вчити відгадувати і загадувати загадки;
- вчити розуміти сенс прислів'їв і приказок;
- вчити розуміти «байки» з 6-7 років.

Розвиток відчуття і сприйняття

1. Вчіть диференціювати нюхові відчуття.

2. Вчіть диференціювати смакові відчуття.

3. Вчіть розрізняти кольори (сприйняття кольорів) – обирати з декількох предметів ті, які мають певний колір.

4. Розвиток ілюзорного сприйняття: вчіть порівнювати предмети за довжиною, шириною, висотою тощо.

5. Розвиток цілісності сприйняття (зорового гнозису) – вчіть розпізнавати предмети в перекресленому зображенні, контурних, пунктирних і накладених один на одного зображеннях.

6. Розвиток сприйняття простору – вчіть розпізнавати предмети за формою, кольором, розміром, групувати їх;

- вчіть знаходити місце предмета в певному ряду;
- вчіть вкладати фігури в пазли дошки Е. Сегена;
- вчіть знаходити місце предмета в просторі (у правому верхньому куті, перед собою, посередині і т.д.).

7. Розвиток оптико-просторового гнозису і праксису:

- вчіть малювати, конструювати фігури, порівнювати картинки;
- вчіть орієнтуватися на власному тілі (праворуч, ліворуч);
- вчіть орієнтуватися в навколишньому просторі.

8. Розвиток дотику – вчіть пізнавати предмети на дотик, за об'ємним зображенням, за площинним зображенням, розпізнавати букви.

9. Розвиток кінестетичних відчуттів і сприйнять.

10. Розвиток слухового сприймання

- вчіть розрізняти мовні звуки;
- вчіть розрізняти звуки за висотою, силою і тембром голосу;
- вчіть розрізняти слова, близькі за звуковим складом;
- вчіть диференціювати склади, фонemi (голосні – приголосні, тверді – м'які, дзвінкі – глухі).

Робота з розвитку лексичної складової мовлення

Розвиток дієслівного словника передбачає виконання наступних дій:

1. Уточнити і закріпити назви дій тварин.
2. Активізувати вживання префіксальних дієслів.
3. Навчити підбирати дієслова доконаного/недоконаного виду.
4. Навчити підбирати антоніми до дієслів.

5. Навчити підбирати слова, що позначають дії, до слів, що позначають одухотворені та неживі предмети, явища природи.

6. Навчити підбирати синоніми до поданого дієслова.

Розвиток номінативної функції мови передбачає:

1. Уточнення і активізація словника за лексичними темами.

2. Навчити утворювати множину й однину іменників.

3. Навчити вживати іменники в різних відмінках.

4. Навчити визначати предмет за назвою його складових частин.

5. Навчити самостійно підбирати назви предметів до назв дій.

6. Навчити правильно вживати в мові прийменники: В, У, З, ЗА, ЧЕРЕЗ, НАД, ДО, З-ПІД.

7. Навчити вживати складні слова.

8. Вчити підбирати антоніми до іменників.

9. Вчити підбирати синоніми до слів.

10. Вчити утворювати однокореневі слова.

11. Активізувати словотвір іменників суфіксальним, префіксальним та суфіксально-префіксальними способами.

Активізація пізнавальної діяльності

1. Уміння узагальнювати і класифікувати предмети.

2. Виключення зайвого предмета.

3. Уміння складати з частин ціле.

4. Загадування і відгадування загадок.

5. Розуміння сенсу прислів'їв і приказок.

6. Завдання на абстрактно-логічне мислення.

Всі завдання підбираються відповідно до віку й індивідуальних можливостей дитини.

Мислення – вищий пізнавальний процес узагальненого та опосередкованого відображення дійсності.

Мислення є найважливішим процесом пізнання. За його допомогою ми отримуємо знання, які органи чуття не можуть нам дати. Так, подивившись на

термометр, розташований на зовнішній стороні вікна, побачивши перехожих, що кутаються в теплий одяг, ми робимо висновок про те, що на вулиці холодно. Мислення співвідносить дані відчуттів і сприймань, зіставляє, розрізняє і розкриває відносини між навколишніми явищами навіть за їхньої відсутності. Результатом мислення є думка, виражена в словах. Таким чином, мислення людини тісно пов'язане з мовою і неможливе без неї.

У процесі розумової діяльності людина використовує спеціальні прийоми, або операції: аналіз (уявне розкладання цілого на частини), синтез (уявне об'єднання частин в єдине ціле), порівняння (встановлення подібності або відмінності між об'єктами), абстрагування (виділення істотних властивостей предмета і відволікання від несуттєвих), узагальнення (уявне об'єднання об'єктів за їх ознаками). Всі операції проявляються в тісному зв'язку один із одним. На їх підставі виникають більш складні операції, такі як класифікація та систематизація. Все, чим дитина займається в дошкільному віці (малювання, ліплення, конструювання, різні ігри) розвиває у неї такі розумові операції, як: класифікація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, узагальнення, порівняння, здатність міркувати, абстрагування, розуміння взаємозалежностей.

Вікові особливості мислення у дошкільнят

За час зростання і розвитку дитини її мислення зазнає істотних взаємозумовлених змін.

Перші ознаки мислення діти виявляють ще до одного року. Вони починають помічати найпростіші зв'язки і відносини між предметами та використовувати їх задля досягнення певної мети. Ці відносини з'ясовуються дітьми шляхом практичних проб і помилок, тобто за допомогою предметно-дієвого мислення, що є основним видом мислення дитини у ранньому віці.

Окрім того, дитина починає розуміти, що одні речі та дії можуть використовуватися для позначення інших, слугувати їх заміною, наприклад: малюнок може зображати іграшку, а іграшка – те, що намальовано. Формується здатність до заміщення – уміння використовувати при вирішенні розумових

завдань умовні замітники реальних предметів і явищ. Надалі ця здатність надасть дитині можливість опанувати читання, письмо, моделювання, схематизацію тощо.

У міру накопичення досвіду мислення дитина все більше спирається на образи – уявлення про те, яким може бути результат тієї або іншої дії. Основним видом мислення, властивим дитині дошкільного віку, є наочно-образне. Завдяки цьому дошкільнята можуть «опрацьовувати» реальні дії в розумі, оперуючи тільки одиничними судженнями, бо до висновків вони ще не готові. У старшому дошкільному віці починає формуватися словесно-логічне мислення.

Учитель-дефектолог у дитячому дошкільному закладі

Усі діти розвиваються не однаково, особливості затримки в розвитку виникають через різні причини. І допомогти подолати труднощі можуть різні фахівці, одним із них є вчитель-дефектолог.

Учитель-дефектолог провадить організовану освітню діяльність щодо:

- ознайомлення з навколишнім світом;
- розвитку мислення;
- розвитку сприйняття;
- розвитку пам'яті;
- розвитку уваги;
- формування елементарних математичних уявлень.

Учитель-дефектолог враховує індивідуальні особливості дитини, оскільки не всі діти встигають виконувати завдання на групових заняттях. Деяким потрібно більше уваги педагога.

Заняття з дефектологом проходять щодня і тривають 15-25 хвилин. Вони бувають індивідуальні або групові (2-5 осіб). За умов такої організації жодна дитина не залишиться без уваги педагога.

Ефективність роботи залежить від спільних зусиль учителя-дефектолога та батьків.

Розвиток психічних функцій

1. Зорова увага. Використання ігор: «Знайди відмінності», «Знайди два однакових предмети», «Знайди половинку предмета», «Знайди таку саму картинку або предмет», «Що забув зобразити художник?», «Дізнайся по силуету», «Розпізнавання накладених і перетнутих (загублених) зображень предметів», «Лабіринти».

2. Слухова увага. Використання ігор: «Буває – не буває», «Їстівне – неїстівне», «Можна – не можна», «Так – ні», «Хто уважний?», «Вода, дорога, повітря», «Їдемо, плаваємо, літаємо», «В саду або в городі», «Уважно слухай і швидко відповідай», «Назви частини».

3. Зорова пам'ять. Використання ігор: «Який предмет зник?», «Подивися, запам'ятай і назви», «Повтори, не помилися», «Хто знає, нехай продовжує», «Що змінилося?»

4. Слухова пам'ять. Використання ігор: «Хто знає, нехай продовжує», «Ланцюжок слів», «Хто більше запам'ятає?», «Телефон», «Послухай, запам'ятай і повтори слова», «Запам'ятай і назви пари слів», «Підбери потрібне слово», «Хто більше назве слів, які підходять до цього слова?», «Уважно слухай і виконуй»; заучування потішок, загадок, віршів; переказ казок, оповідань.

5. Зорове сприйняття: величина (пірамідки, стаканчики, «Який предмет найбільший?», «Який предмет найменший?», «Високий – низький», «Товстий – тонкий», «Довгий – короткий», «Широкий – вузький»);

6. Колір: 4 роки – основні кольори; 5 років – основні та помаранчевий, коричневий, блакитний, фіолетовий; 6 років – основні та рожевий, світло-зелений, сірий; 7 років – основні та 8 і більше відтінків;

7. Форма: 4 роки – коло, квадрат, трикутник; 5 років – коло, квадрат, трикутник, прямокутник, овал; 6 років – коло, квадрат, трикутник, прямокутник, овал, трапеція, ромб, багатокутник («Геометричне лото», «Знайди і покажи вершини, сторони, кути», «Які предмети нагадують за формою?» тощо);

8. Просторове орієнтування: на собі; іншій людині; розташування предметів за співвідношенням до себе та іншої особи (праворуч, ліворуч,

попереду, ззаду тощо); на аркуші паперу; у зошиті в клітинку;

9. Тимчасові уявлення про частини доби; пори року; місяці; дні тижня; 6-7 років – знайомство з годинником («стрілки, циферблат»).

10. Слухове сприйняття: розрізнення приголосних і голосних звуків.

11. Розуміння прийменників: в, на, за, під, над, перед, з, у, до, через, з-під, поруч, між, біля.

Розвиток дрібної моторики рук і конструктивного праксису:

- показати окремо один палець (вказівний), потім два (вказівний і середній) тощо;
- показати кільце, поперемінно поєднуючи кожен палець із великим пальцем;
- пальчикова гімнастика;
- застібання і розстібання гудзиків, кнопок, гачків;
- зав'язування і розв'язування стрічок, шнурків, вузликів на мотузці;
- закручування і відкручування кришок, банок;
- плетіння кісок із ниток, вінків із квітів;
- нанизування бусин на нитку;
- виготовлення виробів із паперу, природного матеріалу;
- «пальчикові басейни» (жолуді, каштани, квасоля, горох, сочевиця, морські камінці);
- розфарбовування картинки, не виходячи за її контури;
- обведення і штрихування предметів (проводити вертикальні, горизонтальні та криві лінії);
- малювання по точках, по клітинках;
- складання розрізаних картинок (по горизонталі, вертикалі, діагоналі);
- викладання пазлів;
- складання кубиків із зображенням об'єктів за лексичними темами;
- викладання постатей із паличок за зразком, за схемою;
- конструктори «Lego», «Геометричні фігури», будівельні набори (дерев'яні), «Мозаїка» тощо;

- збірно-розбірні іграшки;
- логічні блоки Дьенеша?;
- рахункові палички Кюїзенера;
- кубики Нікітіна «Виклади квадрат».

Психокорекційні заняття з дітьми з ЗПР, які батькам можна проводити в домашніх умовах

Психокорекційні заняття з дітьми з ЗПР з розвитку пізнавальних процесів можуть проводитися як індивідуально, так і в групі. Крім того, ці заняття може проводити не лише психолог, а й учитель, вихователь, а також батьки, підтримуючи корекційний режим і в домашніх умовах. Систематичне застосування описаних нижче психотехнічних прийомів сприяє формуванню у дітей властивостей уваги, пам'яті та розумових операцій.

Ігри з піском і водою

Ігри з піском і водою як спосіб розвитку і самотерапії дитини відомі з давніх часів. Податливість піску зумовлює бажання створити з нього мініатюрну картину світу. Гра з піском – це природна і доступна для кожної дитини форма діяльності. Дитина часто словами не може висловити свої переживання, страхи, і тут їй на допомогу приходять ці ігри. Програючи ситуації, які хвилюють, за допомогою іграшкових фігурок, і створюючи картину власного світу з піску, дитина звільняється від напруження. А найголовніше – набуває безцінного досвіду для подальших життєвих ситуацій, адже в справжній казці все закінчується добре!

Чи потребує дитина з затримкою психічного розвитку лікарської допомоги?

Затримка психічного розвитку не хвороба, а індивідуальний варіант психічного розвитку. Але, як стверджують фахівці, в основі розвитку психіки таких дітей лежить та чи інша неспроможність структурно-функціональних мозкових систем, отримана в результаті негрубих пошкоджень мозку. Тому обстеження лікарем-психоневрологом такої дитини є необхідним: він зможе виявити ознаки органічного пошкодження мозку і медикаментозно впливати на

нього, а також за допомогою ліків скоординувати зайву загальмованість або збудливість дитини, нормалізувати сон, активізувати роботу клітин головного мозку.

Рекомендації батькам:

1. Уникайте гіперопіки, коли за дитину роблять все, зокрема і те, що без особливих зусиль змогла б зробити вона сама, вважаючи її маленькою. Саме в простих видах діяльності, елементарних навичках самообслуговування і самоконтролю розвиваються такі важливі якості як впевненість у собі, почуття відповідальності, самостійність. Звичайно, контроль необхідний, але його необхідно організовувати не «над», а «поруч».

2. Не завищуйте вимоги. Перевантаження, особливо інтелектуальне, зумовлює не тільки зниження працездатності, загальмованість у розумінні ситуації, але і може проявитися як агресія, зриви в поведінці, різкі перепади настрою. Завищені вимоги батьків призводять до того, що, беручись за непосильну для себе справу, дитина не зможе її виконати, тому починає нервувати, втрачає віру в свої сили.

3. Розвивайте навички поступово, починаючи з найпростіших – тих, які малюк вже має, і закінчуючи складними. Малювання, ліплення, аплікація – всі ці заняття допомагають розвивати координацію, концентрацію, увагу.

4. Уважно ставтеся до організації праці та відпочинку дитини, щоб зберегти працездатність і не завдати шкоди її здоров'ю.

5. Допомагайте дитині пізнавати і розуміти навколишній світ за допомогою спілкування та цікавих і захоплюючих розповідей, після яких можна поставити запитання про те, що нового дізналася дитина.

6. Пізнавальна активність, прагнення до розумової праці повинні формуватися на легкому, доступному і цікавому для дитини матеріалі.

7. Дбайте про фізичний розвиток. Фізичні вправи поліпшують обмін речовин, кровообіг, дихання, тонізують діяльність центрального і периферичного відділів нервової системи, позитивно впливають на стан кістково-м'язового апарату. Все це сприяє поліпшенню загального стану

організму дитини, підвищенню його розумової і фізичної працездатності, підняттю компенсаторних можливостей центральної нервової системи. Така активізація діяльності всього організму і, в першу чергу, центральної нервової системи є важливою умовою успішного навчання і подолання недоліків для дітей із ЗПР.

8. Консультуйтеся з фахівцями.

2.3. Методичні рекомендації для батьків дітей із ЗПР

Успіх корекційного навчання дітей із ЗПР багато в чому залежить від того, наскільки чітко організованою є робота вчителя-дефектолога, вихователів і батьків. Також необхідно враховувати певні особливості цієї категорії дітей, а саме:

- у дитини з ЗПР ослаблена пам'ять, несформована довільна увага, відстають у розвитку розумові процеси, тому потрібно закріплювати вивчений у дитячому садку матеріал і вдома. Для цього надаються домашні завдання на повторення вивченої теми;
- спочатку завдання виконуються дитиною за умови активної допомоги батьків, потім поступово дитину привчають до самостійності;
- при виконанні завдань не слід поспішати, демонструючи дитині як потрібно це робити, допомога повинна бути своєчасною та доцільною;
- важливо визначити, хто саме з дорослого оточення дитини буде з нею займатися, виконуючи завдання дефектолога;
- заняття повинні бути регулярними, а їх тривалість (15-20 хв.) і час проведення мають бути закріпленими в режимі дня дитини, оскільки це дисциплінуватиме її та сприятиме засвоєнню навчального матеріалу;
- заняття повинні бути нетривалими, не викликати втому і пересичення;
- при отриманні завдання необхідно уважно ознайомитися з його змістом, переконатися, що дитина все зрозуміла;

- у разі необхідності, звернутися за консультацією до педагога;
- підберіть необхідний наочний дидактичний матеріал, посібники, які рекомендує вчитель-дефектолог;
- закріплення знань може здійснюватися під час прогулянок, поїздки, по дорозі до дитячого садка, але деякі види занять вимагають обов'язкової спокійної атмосфери та відсутності чинників, що відволікають увагу;
- заняття мають бути цікавими, тому необхідно урізноманітнити форми і методи їх проведення, чергувати заняття з розвитку мовлення з завданнями з розвитку уваги, пам'яті, мислення тощо;
- необхідно дотримуватися єдиних вимог, які висуваються до дитини;
- у дитини з ЗПР практично завжди порушено мовленнєвий розвиток, тому необхідно щодня тренувати її, виконуючи артикуляційну гімнастику. Вправи обов'язково виконуються перед дзеркалом. Особлива увага має приділятися не швидкості, а якості та точності виконання цих вправ;
- важливо стежити за чистотою виконання рухів: без супутніх рухів, плавно, без зайвої напруги або млявості, стежити за повним обсягом рухів, за точністю, темпом вправ, іноді під рахунок дорослого;
- кожен артикуляційну вправу рекомендується виконувати спочатку повільно, потім темп прискорювати;
- вправа виконується 6-8 разів по 10 сек. (можна більше). Для кращої наочності вправи виконуються дорослими разом із дитиною, старанно показуючи і пояснюючи кожен рух;
- для закріплення звуку в складі, слові необхідно повторювати мовний матеріал не менш ніж 3 рази;
- потрібний звук слід вимовляти в складі або слові навмисно наголошуючи його;
- зошит для закріплення матеріалу необхідно утримувати в акуратному вигляді;
- будьте терплячі з дитиною, доброзичливі, але досить вимогливі;

- відзначаєте найменші успіхи, вчіть дитину долати труднощі;
- своєчасно консультуйтеся з фахівцями і здійснюйте лікування дітей у лікарів, до яких направляє вчитель-дефектолог.

2.4. Поради психолога батькам дітей із ЗПР

Яку допомогу можуть надати батьки, якщо в сім'ї є дитина з затримкою психічного розвитку?

- Не слід сприймати дитину як маленьку, безпомічну.
- Не рекомендується постійно опікуватися нею, наприклад, збирати їй до школи портфель, контролювати кожну дію при виконанні домашніх завдань.
- Не варто підпорядковувати життя всієї родини цій дитині: за неї робити все, навіть те, що без особливих зусиль змогла б зробити вона сама. Така гіперопіка шкодить дітям.
- Не завищуйте вимоги до дитини. Завищені вимоги батьків призводять до того, що, беручись за непосильну для себе справу, дитина не зможе її виконати, тому починає нервувати, втрачає віру в свої сили.
- Психологи і лікарі стверджують, що перерви під час виконання домашнього завдання вкрай необхідні.
- Самооцінка дитини багато в чому залежить від оцінки оточуючих. Важливо, щоб дитина вірила у свої сили, відчувала комфорт, захищеність, позитивне світосприйняття і цікавість.
- Для формування психіки дитини з затримкою психічного розвитку важливе значення має спілкування. Наприклад, поставте своїй дитині запитання про те, що нового вона дізналася на уроках. Є питання – є робота думки. Є думка – активізується пам'ять. Пізнавальна активність, прагнення до розумової праці формуються спочатку на легкому, доступному дитині і поряд із цим цікавому матеріалі. Зацікавленість і успіх не тільки пробуджують в дитині віру у свої сили, знімають напруженість, але і сприяють підтримці активного, комфортного стану.

РОЗДІЛ 3. ВЗАЄМОДІЯ ДОРΟΣЛИХ ІЗ ДІТЬМИ З ЗПР

При застосуванні системного підходу до навчання і виховання дитини з ЗПР реалізується ставлення до неї як до індивідуума, що має свою суб'єктивно виражену спрямованість і форми зовнішнього та внутрішнього реагування на мінливе соціальне середовище. З огляду на це, процес продуктивної взаємодії дитини і дорослого – це динамічний процес для обох учасників спілкування, що є фундаментальним стрижнем колекційного освітнього розвитку.

На початковому етапі навчальний процес із розумово відсталими дітьми організовується дорослим: він ставить мету, аналізує умови і засоби її досягнення, організовує дії та здійснює контроль за їх виконанням і оцінкою. Але це не означає, що дитина залишається при цьому пасивною. Навпаки, вона обов'язково має бути активним учасником навчального процесу – повинна навчитися сприймати поставлену дорослим мету, згідно з проведенням дорослим аналізом орієнтуватися в умовах завдання, хотіти і вміти опановувати способи дій, працювати цілеспрямовано для отримання результату, орієнтуватися на оцінку не тільки самого результату, а й способу дій. Важливо сформулювати у дитини елементи самооцінки та вміння контролювати себе в процесі виконання ігрових і практичних завдань.

Лише наявність перерахованих вище елементів навчального процесу забезпечить успіх корекційної роботи з розвитку всіх видів дитячої діяльності у дошкільнят із розумовою відсталістю.

Отже, елементи навчальної діяльності формуються у розумово відсталих дітей раніше, ніж інші види діяльності. На підставі вже сформованого, хоча б на початковому рівні, розвитку елементів навчальної діяльності, організовується робота щодо становлення провідного (ігрового) і типових видів дитячої діяльності (образотворчої, конструктивної, трудової).

Поряд із загальними методологічними підходами до взаємодії педагогів із дітьми реалізуються гуманні, особистісно-орієнтовані стратегії спілкування у повсякденному житті:

- дорослі виявляють повагу та доброзичливе ставлення до кожної дитини як особистості;
- спілкуються з дітьми ласкаво, з посмішкою, здійснюючи тактильний контакт (гладять, обіймають, садять на коліна тощо);
- звертаються до дитини по імені;
- тепло розмовляють з дітьми під час різних режимних моментів (у тому числі вранці при зустрічі з дитиною, під час годування, підготовки до сну, перевдяганні та ін.);
- прагнуть встановити з дітьми дружні відносини, виявляють увагу до їх настрою, бажань, досягнень і невдач;
- заохочують самостійність дітей при виконанні режимних процедур, враховуючи їх індивідуальні особливості та стан здоров'я (надання переваги в їжі, звички та ін.);
- педагоги чуйно реагують на ініціативу дітей у спілкуванні, враховують їх потребу в підтримці дорослими;
- ввічливо та доброзичливо відповідають на запитання і прохання дітей, обговорюють їх проблеми;
- заспокоюють і підбадьорюють засмучених дітей, прагнуть позбавити дитину від негативних переживань;
- педагоги спілкуються з дітьми індивідуально, обираючи позицію «очі в очі»;
- педагоги формують у дітей позитивне ставлення до однолітків;
- власною поведінкою демонструють шанобливе ставлення до всіх дітей;
- привертають увагу дітей до емоційних станів однолітків, заохочують вияви співчуття, співпереживання;
- підтримують емоційний комфорт непопулярних у групі дітей, створюють умови для їх прийняття однолітками;
- організовуючи спільні ігри дітей, навчають їх взаємодіяти позитивно, координувати свої дії, враховувати побажання один одного, вчити ділитися;
- чуйно ставляться до скарг дітей, навчаючи їх соціально прийнятним

формам взаємодії;

- педагоги не обмежують природний шум у групі (жваву діяльність, гру, сміх, вільну розмову та ін.);
- голос дорослого не домінує над голосами дітей;
- взаємодія з дітьми під час режимних процедур повинна стимулювати їх самостійність;
- дорослі надають дітям можливість самим обирати заняття за інтересами;
- дорослі підтримують позитивне самовідчуття дітей;
- частіше використовують заохочення, ніж покарання;
- звертають увагу дитини на її досягнення в різних видах діяльності, її можливості та здібності;
- навмисно створюють ситуацію, за якої дитина досягає успіху.

Важливо, щоб всі педагоги (вихователі, дефектологи, психолог, логопед, музичний педагог) реалізовували вище зазначені стратегії спілкування не тільки в повсякденному житті, а й навчали батьків позитивної взаємодії з дітьми.

3.1. Взаємодія педагогічного колективу з родинами дошкільнят

Найважливішим фактором розвитку психіки дитини є спілкування з близькими дорослими. Емоційне спілкування матері з дитиною створює оптимальні умови для більш ефективного виховання дітей з проблемами здоров'я після народження.

Педагогічна робота з батьками в дошкільних освітніх організаціях спрямована на вирішення наступних завдань: підвищення педагогічної компетентності батьків; формування потреби батьків у змістовному спілкуванні зі своєю дитиною; навчання батьків педагогічним технологіям виховання і навчання дітей; створення в родині адекватних умов для виховання дітей.

Робота з батьками здійснюється у двох формах – індивідуальній і

груповій. При використанні індивідуальної форми роботи у батьків формуються навички співпраці з дитиною і прийоми корекційно-виховної роботи з нею. При груповій – надаються психолого-педагогічні знання про умови виховання і навчання дитини в родині.

Індивідуальні форми допомоги – первинне (повторне) психолого-педагогічне обстеження дитини, консультації батьків, навчання батьків педагогічним технологіям корекційно-розвиваючого навчання і виховання дітей.

Групові форми роботи – консультативно-рекомендаційна; лекційно-просвітницька; практичні заняття для батьків; організація «круглих столів», батьківських конференцій, дитячих ранків і свят тощо.

У процесі використання цих форм роботи батьки отримують відповіді на свої запитання, що стосуються оцінки фахівцями рівня психічного розвитку дітей, можливості їх навчання, а також рекомендації щодо організації подальших умов виховання дитини в сім'ї.

На лекційних заняттях батьки засвоюють необхідні знання з різних питань виховання дітей; знайомляться із сучасною літературою в галузі психології та спеціального навчання і виховання дітей. На практичних заняттях вони опановують прийоми навчання дитини в умовах родини: формування у неї навичок самообслуговування і соціальної поведінки.

Зміст роботи фахівців із сім'єю планується з урахуванням наступних факторів: соціального становища родини; особливостей характеру взаємодії дорослих зі своєю дитиною; позиції батьків по відношенню до її виховання; рівня педагогічної компетентності батьків та ін.

Використовуються такі методи роботи з батьками: бесіди, анкетування, тестування, спостереження, участь і обговорення вебінарів, ведення та аналіз щоденникових записів, практичні заняття.

Залучення батьків до системи реабілітаційних заходів, їх поведінка і ступінь адаптації до змін, пов'язаних із хворобою дитини, безпосереднім чином впливає на хід і результати всього педагогічного супроводу. Раннє залучення

батьків до корекційної роботи з дитиною в більшості випадків дозволяє нейтралізувати переживання, змінити їх позицію щодо виховання проблемної дитини, а також сформуванати адекватні способи взаємодії зі своїм малюком.

Основними напрямками супроводу сімей є такі: психолого-педагогічне вивчення стану членів родини, у першу чергу матері та дитини; психологічна допомога в адекватній оцінці потенційних можливостей розвитку дитини; складання програми реабілітаційних заходів із сім'єю; підвищення інформованості батьків про способи і методи лікування, розвитку та навчання дитини; консультативна допомога батькам у вирішенні питань про можливості, форми та програми дошкільної підготовки дітей і подальшого шкільного навчання; навчання батьків елементарним методам педагогічної корекції (дидактичним іграм, продуктивним видам діяльності); психологічна підтримка батьків у вирішенні особистих проблем і подоланні негативного емоційного стану.

Психолог проводить індивідуальне психологічне обстеження характеру взаємодії матері зі своєю дитиною, спільно з педагогами розробляє програму супроводу кожної сім'ї. Для психолога також важливо проводити роботу з усіма членами кожної родини для надання емоційної підтримки кожному з них і формування позитивної взаємодії з дітьми.

На особливу увагу заслуговує тісна взаємодія фахівців із батьками в адаптаційний період дитини, коли можливими прояви дезадаптаційного стресу. Саме проблеми особистісного розвитку та поведінки, спілкування дітей у колективі, дитячо-батьківських відносин можуть бути вирішені фахівцями спільно з батьками.

Учитель-дефектолог проводить обстеження дитини за основними лініями розвитку та розробляє програму виховання і навчання дитини. При її розробці враховуються як загальні, так і специфічні освітні потреби дитини, визначаються педагогічні умови, методи та прийоми роботи, спрямовані на корекцію специфічних відхилень у дітей із емоційними руховими, сенсорними відхиленнями, розумовою відсталістю. Батькам надається інформація про

умови, необхідні для розвитку пізнавальної активності дитини і самостійності в сім'ї. Фахівці періодично консультують батьків із питань динаміки розвитку дитини і організації діяльності та поведінки дитини в умовах родини.

Важливою також є взаємодія з батьками музичного педагога й інструктора з фізичного виховання. З огляду на те, що в багатьох випадках простежується наявність порушення спілкування у вихованців і труднощі його формування, можна стверджувати, що саме за допомогою музики батьки можуть встановити емоційний контакт із дитиною, розвивати її емоційну сферу. Музичні заняття сприяють розвитку позитивної взаємодії між дітьми і дорослими. Подібне можна сказати і щодо занять з фізичної культури. Інструктор допомагає батькам у виборі ефективних прийомів роботи з дитиною в процесі проведення рухливих ігор.

Поступово, у процесі взаємодії, у батьків формується система практичних і теоретичних знань про виховну діяльність, розширюється арсенал засобів педагогічного впливу на дитину і форм взаємодії з нею під час сімейного виховання. Підвищується загальна батьківська компетентність: чутливість до зміни стану дитини; нормалізується система вимог і очікувань; підвищується впевненість у собі як вихователі, відбувається гармонізація процесу психічного розвитку дітей у родині.

Режим дня і розпорядок

Для дітей із розумовою відсталістю (інтелектуальними порушеннями) вельми важливо, щоб режим дня був логічним, стабільним і повторюваним. Організація розпорядку дня ґрунтується на певному раціональному чергуванні відрізків неспання, сну, харчування і проведення занять.

При організації режиму слід враховувати рекомендації СанПин, спрямованість груп, які функціонують у дошкільній організації для дітей із порушенням інтелекту, а також регіональні рекомендації фахівців у галузі охорони здоров'я дітей. При цьому необхідно звернути увагу на режим функціонування груп: 12-годинний, 24-годинний або групи короткотривалого перебування.

Основні режимні моменти – годування, вкладання дітей спати і пробудження – повинні проходити без поспіху, у спокійному темпі. Для кожної вікової групи педагоги формують свій розпорядок дня, орієнтований у часі відповідно до режиму перебування дітей у дитячому садку, рекомендацій місцевих медиків щодо педагогічного навантаження дітей, особливостей контингенту групи тощо.

Специфіка організації занять із дітьми з розумовою відсталістю (інтелектуальними порушеннями) передбачає застосування комплексного, концентричного підходу і періодичної зміни видів діяльності, оскільки при зміні об'єктів і видів діяльності увага дитини знову активується, що дає можливість продуктивно продовжувати заняття. У процесі навчання кількість часу на кожен вид дитячої діяльності збільшується. При цьому тривалість довільного зосередження у дітей цієї категорії є незначною. Отже, поєднання в одному занятті декількох видів діяльності дозволяє педагогу більш гнучко враховувати психофізіологічні можливості дітей. І, як наслідок, на тлі високої частоти, інтенсивності та повторюваності ефективніше відпрацьовується і формується спосіб дії. Тому всі заняття мають комплексний характер. У розкладі занять необхідно позначати складові кожного комплексу. При плануванні педагоги повинні виокремлювати завдання для кожного виду занять. Так, наприклад, у розкладі зазначено «Соціально-комунікативний розвиток і розвиток мови», тому педагоги планують завдання щодо соціально-комунікативного розвитку та формування невербальних засобів у спілкуванні, а також визначають завдання за підрозділом «Розвиток мови» – формування у дітей розуміння мовної інструкції, умінь фіксувати погляд на артикуляційному апараті дорослого, наслідувати голосові реакції.

Постановою Головного державного санітарного лікаря затверджено наступні санітарно-епідеміологічні вимоги до організації режиму роботи дошкільних освітніх організацій.

Режим дня повинен відповідати віковим особливостям дітей і сприяти їхньому гармонійному розвитку. Максимальна тривалість безперервного

неспання дітей 3-7 років становить 5,5-6 годин, до 3 років – відповідно до медичних рекомендацій. Рекомендована тривалість щоденних прогулянок становить 3-4 години та визначається дошкільним освітнім закладом в залежності від кліматичних умов. При температурі повітря нижче -15°C і швидкості вітру понад 7 м/с тривалість прогулянки рекомендується скорочувати. Прогулянки мають здійснюватися двічі на день: у першій половині дня і в другій – після денного сну.

За умови перебування дітей у дошкільних закладах (групах) понад 5 годин організовується прийом їжі з інтервалом 3-4 години і денний сон, а до 5 годин – одноразовий прийом їжі.

Загальна тривалість добового сну для дітей дошкільного віку становить 12-12,5 годин, із них 2-2,5 години відводиться на денний сон. Для дітей віком від 1 до 1,5 року денний сон організовують двічі на день (у першій і другій половині дня) загальною тривалістю до 3,5 годин.

Для дітей від 1,5 року до 3 років денний сон має бути одноразовим, тривалістю не менше 3 годин. Перед сном не рекомендується проведення рухливих емоційних ігор. Під час сну дітей присутність вихователя (або його помічника) у приміщенні спальні є обов'язковою.

На самостійну діяльність дітей 3-7 років (ігри, підготовка до освітньої діяльності, особиста гігієна) в режимі дня повинно відводитися не менше 3-4 годин.

Для дітей раннього віку (від 1,5 року до 3 років) тривалість безперервної освітньої діяльності не повинна перевищувати 10 хв. Допускається освітня діяльність у першій та другій половині дня (по 8-10 хвилин), зокрема на ігровому майданчику під час прогулянки.

Тривалість безперервної освітньої діяльності для дітей від 3 до 4 років – 15 хв., для дітей від 4 до 5 років – не більше 20 хв., для дітей від 5 до 6 років – не більше 25 хв., а для дітей від 6 до 7 років – не більше 30 хв.

Максимально припустимий обсяг навчального навантаження в першій половині дня в молодшій і середній групах має не перевищувати 30 і 40 хв.

відповідно, а в старшій і підготовчій – 45 хв. і 1,5 години відповідно. У межах часу, відведеного на безперервну освітню діяльність, проводять фізкультурні хвилинки. Перерви між періодами цієї діяльності – не менше 10 хв.

Навчальна діяльність дітей старшого дошкільного віку може здійснюватися в другій половині дня після денного сну. Її тривалість повинна становити не більше 25-30 хв. на день і передбачати фізкультурні хвилинки у межах діяльності, що має статичний характер.

Освітню діяльність, що вимагає підвищеної пізнавальної активності та розумового напруження, необхідно планувати і здійснювати в першій половині дня. Для профілактики втоми у дітей рекомендується проводити фізкультурні та музичні заняття, ритміку тощо.

Тривалість навчальних занять залежить від віку дітей і від їхнього ситуативного психоемоційного стану. На першому і другому році навчання вона не може перевищувати 7-10 хв. На третьому – діти можуть займатися протягом 10-15 хв. На четвертому-п'ятому році життя діти вже активно взаємодіють з дорослим від 15 до 20-25 хв. Старші дошкільнята з розумовою відсталістю (інтелектуальними порушеннями) за умови доцільної організації заняття з використанням педагогічного ощадного режиму можуть займатися 25-30 хв. У підготовчій групі, де здійснюється підготовка до школи діти можуть залишатися активними впродовж 35 хв.

У першій половині дня, як правило, заняття вчителя-дефектолога і вихователя проходять паралельно по підгрупах: половина дітей займається з учителем-дефектологом, половина – у той самий час із вихователем. Пізніше педагоги міняються підгрупами. Потім вихователь організовує дітей на прогулянку, а вчитель-дефектолог проводить індивідуальні заняття або заняття в малій групі (2-3 дитини). До цього процесу може також долучатися і вчитель-логопед.

РОЗДІЛ 4. ІГРОВІ ВПРАВИ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

4.1. Ігрові вправи з формування просторових уявлень

«Будинок для іграшок»

Мета: навчити дітей визначати напрямок у мікропросторі з точкою відліку «від себе»; розвивати логічне мислення; навчити позначенню напрямків мікропростору у мовленні.

Матеріал: шафа з трьома відкритими полицями, 9 великих іграшок.

Хід гри. Педагог підводить дітей до шафи з іграшками: «Подивіться уважно, скільки полиць у цій шафі? Правильно, три: верхня, середня і нижня». На полицях розставлено різні іграшки. Діти розглядають і називають іграшки.

«У кожної іграшки своє місце в шафі,» – говорить педагог і надає зразок словесного опису розташування двох-трьох іграшок. Наприклад: «зайчик стоїть на верхній полиці ліворуч», «лялька стоїть на нижній полиці праворуч», «м'яч лежить на верхній полиці між зайчиком і грибком». Свої слова дорослий супроводжує жестами в сторону іграшки.

Потім пропонує кожній дитині обрати якусь іграшку і самостійно описати її місце розташування в шафі. Коли діти виконують завдання, педагог продовжує: «Іграшкам набридло в шафі. Пограйтеся з ними». Роздає дітям іграшки.

Через 3-5 хв. педагог говорить: «Іграшкам пора повертатися до шафи. Допоможіть їм знайти своє місце. А я буду вам підказувати».

Примітка: З таким матеріалом можна провести ігри «Якої іграшки немає?», «Які іграшки помінялися місцями?»

«Хто де живе?»

Мета: навчити дітей визначати напрямок у мікропросторі з точкою відліку «від себе»; розвивати логічне мислення; навчити позначенню напрямків

мікропростору у мовленні.

I варіант гри

Матеріал: зображення дерева, у стовбурі якого є дупло (вгорі, посередині), а ліворуч на гілці знаходиться шпаківня. Знизу, під деревом, нірка та іграшки: білочка, пташка, мишка.

Хід гри. Педагог просить дитину уважно розглянути зображення дерева. Потім питає: «Де живе мишка, пташка, білочка?».

II варіант гри

Матеріал: іграшки або картинки (ведмідь, мишка, кішка, порося, собака, лялька); аркуш паперу з намальованим будинком, у кожному віконці якого зображено певний предмет (шматочок сиру, цукерка, баночка меду, морквина, кісточка).

Хід гри. Діти спочатку розглядають іграшки, називають їх, відповідають на питання педагога. Потім педагог пропонує їм уважно розглянути зображення на будинку та говорить: «У будинку живуть іграшки, які прийшли до нас в гості. Подивіться уважно і скажіть, де чие віконце?». Діти повинні не тільки правильно назвати господаря вікна, але і пояснити своє припущення.

«Що змінилося?»

Мета: навчити дітей помічати відмінності в просторовому розташуванні іграшок та відтворювати це в мовленні за допомогою відповідних просторових термінів.

Матеріал: два дитячих стільці, дві однакові великі іграшки.

I варіант гри

Хід гри. Педагог ставить праворуч і ліворуч від дитини по одному стільцю. Запитує: «З якого боку від тебе стоїть цей стілець? А цей?» (вказуючи жестом у бік кожного стільця). На сидіння одного зі стільців педагог кладе м'яч, а під сидіння іншого – другий м'яч. Потім звертається до дитини: «Подивися уважно. Розкажи мені, куди я поклала м'ячі». Після цього пропонує малюкові закрити очі та змінює іграшки місцями: «Що змінилося?».

II варіант гри

Хід гри. Педагог ставить ліворуч і праворуч від дитини по дві однакові іграшки. Просить уважно розглянути їх. Потім звертає увагу малюка на те, як розташовані іграшки: машина стоїть ближче до нього (ліворуч або праворуч), а пірамідка – далі від нього. Педагог просить дитину заплющити очі і змінює іграшки місцями (пірамідку ставить ближче до нього, а машинку далі – ліворуч або праворуч). Говорить дитині: «Розплющ очі, подивися уважно праворуч, тепер ліворуч, що змінилося в розташуванні іграшок?».

Примітка: Ця ж гра може проводитися з розташуванням іграшок попереду і позаду дитини, повторюється неодноразово з іншими іграшками, з поворотом дитини в різні боки.

«Різнобарвні квадрати»

Мета: закріпити вміння дітей орієнтуватися і позначати у мовленні напрямки мікропростору.

Матеріал: аркуш картону, розділений на 9 квадратів різного кольору, по-різному розташованих. Деякі кольори повторюються, наприклад: 2 червоних, 2 жовтих, 2 зелених.

I варіант гри.

Хід гри. Діти розглядають аркуш із зображенням кольорових квадратів, називають їх, відповідаючи на питання педагога: «Якого кольору квадрат у правому верхньому куті (у лівому нижньому)?», «Де розташовано червоний (зелений, синій, жовтий) квадрат?», «Які квадрати однакового кольору? Покажи їх».

II варіант гри.

Замість кольорових квадратів у кожен клітинку вміщують предметні зображення. Педагог говорить: «У цьому будинку живуть іграшки. Подивіться і скажіть, де чий віконце?» Діти повинні пояснити місце розташування предмета.

«Знайди, де заховано»

Мета: навчити дітей орієнтуватися в просторі; пересуватися в заданих напрямках, зберігати і змінювати напрямок свого руху відповідно до інструкцій педагога; позначати в мовленні напрямки відповідними просторовими термінами.

Матеріал: великі іграшки (3-5 і більше).

Хід гри. Педагог говорить дитині: «Сьогодні ти навчишся знаходити іграшки, які я сховаю в різних місцях кімнати. Розглянь уважно іграшки. Заплющ очі, я сховаю іграшки. Розплющ очі. Щоб знайти іграшки треба уважно слухати, куди, в якому напрямку тобі треба йти. Іди вперед, дійди до шафи, повернися праворуч, йди до столу». Коли дитина знаходить іграшку, педагог просить її розповісти, у якому напрямку вона рухалася, у який бік поверталася, де знайшла іграшку (у шафі, під столом).

Примітка: Гра проводиться неодноразово. Зі зміною положення в просторі (з різними поворотами на 90, 180 і 360 градусів), зі збільшенням кількості іграшок, напрямків у просторі.

«Далеко – близько»

Мета: навчити дітей осмислювати слова «далеко – близько», «далі – ближче» і використовувати їх у мовленні.

Хід гри. Педагог просить підійти дітей один до одного: «Діти, зараз ви стоїте близько один до одного, а Сергій – далі від вас». Потім малюки кілька разів міняються місцями, а педагог пояснює їм, хто, де стоїть по відношенню до інших. Після цього він пропонує дітям самим розповісти, хто і де знаходиться.

«Вгадай, що зникло?»

Мета: навчити дітей запам'ятовувати іграшки та їхнє розташування в просторі, позначати його в мовленні відповідними просторовими термінами.

Матеріал: різноманітні великі іграшки (від 5 до 10 шт.), лава.

Хід гри. На килимі стоять кілька іграшок. Діти розглядають їх і розставляють на лавці. Педагог просить розповісти, де стоїть кожна іграшка.

Якщо дитина не може визначити і у мовленні передати розташування іграшок на лавці, педагог допомагає співвіднести розташування іграшки з напрямками руху тіла. Наприклад: «Скажи, яка це рука? Вірно, права. Покажи іграшку, яка стоїть на лавці праворуч». Потім надає зразок словесного опису: «пірамідка стоїть на лавці праворуч», «ялинка стоїть посередині, між лялькою і кубиком». Потім пропонує дітям заплющити очі та ховає одну іграшку. Решта іграшок ставить так, щоб між ними не було проміжку. Просить дітей розплющити очі: «Подивіться уважно. Яку іграшку я сховав?», «Де вона стояла?» Якщо дитина не може згадати іграшку, педагог допомагає їй: «Послухай загадку про іграшку, яку я сховав». Необхідно також додати словесний опис іграшки. Коли малюк зумів назвати заховану іграшку, треба буде зазначити, де вона стояла.

«Іграшки прийшли до нас у гості»

Мета: навчити дітей прийомам візуально-дотикового обстеження іграшок, розташування їх за словесними інструкціями педагога в різних напрямках «від себе» (праворуч, ліворуч, попереду, позаду), позначення напрямків відповідними просторовими термінами; виховувати доброзичливість.

Матеріал: великі, нові, незнайомі дітям іграшки (матрьошка, лялька, собачка, ведмедик).

Хід гри. Педагог: «До нас в гості прийшли іграшки – матрьошка, лялька, собачка і ведмедик. Давайте зустрінемо їх». Разом із дитиною педагог виконує з кожною іграшкою певні ігрові дії. Наприклад, збирає і розбирає матрьошку. Потім дорослий пропонує дитині розставити іграшки навколо себе в тому напрямку, який буде названо: «Матрьошку постав перед собою. Ляльку постав позаду себе. Собачку постав праворуч від себе. Ведмедика постав ліворуч від себе». Після виконання дитиною цих дій педагог ставить її запитання: «З якого боку від тебе ведмедик?», «З якого боку від тебе лялька?» Отримавши відповіді, просить дитину прочитати гостям-іграшкам будь-який вірш.

Примітка: гра повторюється неодноразово зі збільшенням кількості іграшок (від 2 до 5), що розташовуються з кожної сторони. Педагог може

запропонувати порахувати іграшки: «Скільки всього іграшок прийшло до нас у гості?», «З якого боку від тебе більше (менше) іграшок?», «З якого боку від тебе іграшок порівну?»

«Що змінилося?»

Мета: навчити дітей визначати просторове відношення між предметами і зміни в їхньому розташуванні; позначати це у мовленні відповідними просторовими термінами.

Матеріал: великі лялькові меблі, лялька, рахункові палички.

Хід гри. Педагог заздалегідь викладає на килимі лялькової кімнати позначки «стіна», «вікна» і «двері». Поруч, у коробці, знаходиться набір лялькових меблів. Педагог звертається до дітей: «Лялька купила нові меблі, вона просить вас допомогти розставити їх у кімнаті. Ось її кімната. Якої вона форми? Правильно, кімната прямокутної форми». Просить дітей показати і назвати стіни кімнати («Ця стіна ліва», «Ця стіна передня» тощо), показати і зазначити, де розташоване вікно і двері («Вікно посередині правої стіни», «двері зліва, у передній стіні»). Одна дитина розставляє в кімнаті меблі промовляючи, де і що вона розміщує. Наприклад: «Стіл я поставлю посередині кімнати», «Диван я поставлю біля лівої стіни».

Коли всі меблі розставлені, педагог пропонує дітям пограти з лялькою. У цей час змінює місцями два предмети в ляльковій кімнаті. Потім просить дітей підійти. Говорить: «Ми приїхали до ляльки в гості, а у неї в кімнаті щось змінилося. Подивіться уважно. Які меблі знаходяться в іншому місці? Де тепер стоїть стіл? А шафа?» (Відповіді дітей).

Примітка: Гра проводиться кілька разів із різним розташуванням меблів у ляльковій кімнаті, зі збільшенням кількості предметів та зміною їхнього розташування за умовою завдань. Наприклад, меблі розставляються в усіх кутках кімнати, ближче до стіни, далі від стіни тощо.

«Що зовні, а що в середині?»

Мета: навчити дітей прийомам візуального обстеження предметів, розташування їх за словесними інструкціями педагога в різних напрямках «від себе» (зовні, всередині), виховувати доброзичливість.

Дорослий називає пару предметів, а дитина каже, що може бути зовні, а що – в середині. Будинок – шафа; книга – шафа; сумка – гаманець; гаманець – гроші; каструля – каша; акваріум – риби; буда – собака; нора – лисиця.

Потім дорослий і дитина міняються ролями – дитина загадує пари слів.

4.2. Ігри для розвитку просторового орієнтування

Мета: закріплення назв частин доби, їх послідовності; розвиток уваги, спритності; тимчасових понять в активному словнику дитини; розвиток мислення; вмінь дітей орієнтуватися в просторі, часі; розвинути увагу, спритність, уяву, фразову мову;

«Лелека».

Обладнання: простора кімната.

Хід гри. Одна дитина – «лелека». За кілька кроків від неї знаходиться інша дитина, яка «заблукала в лісі». Побачивши «лелеку», звертається до неї: «Лелеко, лелеко, довгоший, покажи додому дорогу». «Тупай правою ногою, Тупай лівою ногою. Знову – правою ногою, знову – лівою ногою. Після – правою ногою, Отоді прийдеш додому,» – відповідає йому «лелека».

«Скакалка».

Обладнання: скакалка.

Хід гри. Дітям пропонується обійти скакалку, що лежить на підлозі, праворуч і пройти уздовж неї, потім по ній, стрибнути двома ногами вперед через скакалку, повернутися праворуч і пройти вздовж неї до кінця, повернутися обличчям до краю скакалки та пройти до протилежного її кінця.

«Колоди».

Обладнання: колоди – палиці, скакалка, мотузка.

Хід гри. Діти йдуть, переступаючи через колоди – палиці, що лежать на підлозі. Пройшовши, зупиняються. Дорослий говорить: «Перед вами дві стежки. Одна веде праворуч, а інша – ліворуч. Ми підемо праворуч». Діти йдуть по скакалці або по мотузці.

«Перехрестя».

Обладнання: мотузка, сигнал світлофора, намальоване перехрестя.

Хід гри. На підлозі викладаються мотузки, що перетинаються під прямим кутом. Біля одного кінця стоїть інструктор із сигналами світлофора. Діти підходять до перехрестя. За червоним сигналом психолога марширують на місці, за жовтим – доходять до перехрестя і марширують на місці, за зеленим – йдуть праворуч, ліворуч або вперед.

«Вчора, сьогодні, завтра. Те, що було, те, що буде, кожен пам'ятає – не забуде»

Мета: закріпити вміння дітей орієнтуватися в часі, розвинути увагу, спритність, уяву, фразову мову.

Обладнання: м'яч.

Хід гри. I варіант. Ведучий кидає м'яч по черзі всім дітям, ставлячи питання: «Ти скажи мені, будь ласка, що ти робив учора? Все зробив, що хотів? За сьогодні, що встиг? Я ще дізнатися хотіла, що ти завтра будеш робити?» Діти, повертаючи м'яч ведучому, відповідають на запитання.

II варіант. Сидячи в колі, діти перекидають м'яч один одному і розповідають про те, що було з ними вчора, сьогодні і що вони збираються робити завтра. Зміст оповідань може бути як реальним, так і вигаданим.

«Ранок, день, вечір, ніч. Ранок, вечір, день і ніч. Назавжди йдуть геть. Проводжати їх не поспішай. Що ти робив, розповідай»

Мета: закріплення вміння дітей орієнтуватися в часі, закріплення назв частин доби, їх послідовності; розвиток уваги, спритності.

Обладнання: м'яч.

Хід гри. Перекидаючи м'яч різними способами (з ударами м'яча об підлогу, перекочування, передача м'яча по колу), діти відповідають на запитання логопеда або ведучого і розповідають, що вони робили вранці, вдень, що будуть робити ввечері, вночі. Наприклад: «Що ти робив зранку?», «Що ти робив ввечері?», або ж інші варіанти: «Назви «сусідів» ранку», «Спочатку вечір, а потім?», «Назви пропущене слово? Ми снідаємо вранці, а обідаємо...»

«Лови, кидай, дні тижня називай. У календар не дарма дивилися – всі ми пам'ятаємо дні тижня»

Мета: закріплення тимчасових понять в активному словнику дитини.

Обладнання: м'яч.

Хід гри. Діти стають у коло. Логопед чи ведучий, кидаючи м'яч комусь із дітей, може розпочати з будь-якого дня тижня: «Я почну, ти продовжуй, дні тижня називай! Середа ...» Діти по черзі перекидають м'яч один одному і послідовно називають дні тижня. Ускладнення? діти і логопед стають в коло. Логопед називає дні тижня, ляскаючи м'ячем об підлогу на кожне слово: «Понеділок. Вівторок ...» Замість наступного дня тижня логопед називає ім'я дитини: «Саша!» Дитина підхоплює м'яч і продовжує, кидаючи м'яч об підлогу. Можна називати дні тижня і в зворотному порядку.

«Місяці та їхня послідовність. Місяць до місяця стає – кожен усіх їх назве»

Мета: закріплення тимчасових понять в активному словнику дитини.

Обладнання: м'яч.

Хід гри. Діти і логопед стають у коло, називають місяці, кидаючи м'яч об підлогу: «Січень, лютий, березень ...». Замість наступного місяця, логопед називає ім'я дитини: «Маша!». Названа дитина підхоплює м'яч і продовжує

називати місяці, лясаючи м'ячем об підлогу.

«Що навіщо? Що і навіщо у нас йде щороку і цілий рік?»

Мета: закріплення тимчасових понять в активному словнику дитини, розвиток мислення.

Обладнання: м'яч.

Хід гри. Гравці стають у коло. Ведучий кидає м'яч по черзі і ставить запитання. Наприклад: «Зима. А що за нею?». Гравець відповідає: «Весна», потім кидає м'яча ведучому.

Варіанти питань: «Зима. А що за нею?» – «Весна. А що за нею?» «Скільки місяців у році?» «Назвіть літні місяці». «Назвіть перший місяць весни». «Назвіть останній місяць зими». «З якого місяця починається осінь?» «Яким місяцем закінчується осінь?».

4.3. Підбірка ігор і завдань для розвитку дрібної моторики

Ваш малюк росте і ви, прагнучи бути хорошими батьками, намагаєтеся дати йому найкраще: престижний дитячий садок, дорогі іграшки, школи раннього розвитку, висококласних нянь. Але чи завжди це добре для дитини? Що ви хочете отримати натомість?

А хочемо ми зазвичай одного: щоб дитина швидше почала говорити, швидше розвивалася, легко навчалася в школі, добре пристосовувалася в будь-якому суспільстві і могла б посісти в ньому гідне місце. Часто нами рухають наші нереалізовані бажання і мрії, які ми хочемо втілити у своїх дітях. Але невже тільки хтось інший, тільки висококласний фахівець може дати нашій дитині більше, ніж ми самі? Ми не закликаємо вас проходити всю програму школи вдома. Але невже ми не в змозі самі підготувати дітей до школи?

Уважаємо, що дитині потрібен дитячий садок тільки в декількох випадках:

- якщо з нею нікому сидіти;

- якщо у дитини є певні проблеми, що вимагають втручання фахівця, і у батьків немає достатніх коштів для індивідуальних занять із фахівцем (логопедом, корекційним педагогом тощо);

- якщо в близькому оточенні дитини менше трьох дітей його віку;
- якщо батьки самі не в змозі здійснювати виховання своєї дитини.

Використовувати дитячий садок як єдиний можливий і необхідний засіб розвитку вашої дитини, більше ніж неправильно. Жоден гувернер, вихователь, логопед або інший фахівець не в змозі розвинути вашу дитину більше, ніж ви самі. Потрібно тільки повірити у власні сили, прочитати трохи педагогічної літератури, і вперед!

У дошкільному віці найпильнішу увагу треба приділяти розвитку дрібної моторики. Спочатку розвиваються тонкі рухи пальців рук, потім з'являється артикуляція. Розвиток і поліпшення мовлення насамперед залежить від ступеня сформованості тонких рухів пальців рук. Так, на основі проведених дослідів і обстеження великої кількості дітей, було виявлено наступну закономірність: якщо розвиток рухів пальців відповідає віку, то й мовний розвиток знаходиться в межах норми. Якщо ж розвиток рухів пальців відстає, то затримується і мовленнєвий розвиток.

Тренування ручної спритності сприяє також розвитку таких необхідних умінь і якостей, як підготовка руки до письма (у дошкільному віці важлива саме підготовка до письма, а не навчання йому, оскільки раннє навчання часто призводить до формування неправильної техніки письма), ознайомлення з елементарними геометричними формами, розвиток просторового мислення, поняття відносності (більше – менше, короткий – довший), ручного праксису, художнього сприйняття, окоміру, навчання комунікативним навичкам, уважності, посидючості тощо.

Пропонуємо вашій увазі підбірку простих вправ, які можуть бути долученими до ігор і розпорядку дня вашого малюка, і які допоможуть вам уникнути проблем із мовленням у дитини, а згодом і з його навчанням у школі.

Починати роботу з розвитку дрібної моторики потрібно з раннього віку.

Уже в дитячому віці можна виконувати масаж пальчиків, впливаючи тим самим на активні точки, пов'язані з корою головного мозку. У віці до 3-4 років потрібно виконувати прості вправи, супроводжуючи їх віршованим текстом (наприклад, «Сорока»), не забувати про розвиток елементарних навичок самообслуговування: застібання і розстібання гудзиків, зав'язування шнурків тощо.

Головне при цьому – рівень складності завдань повинен відповідати віку. При виборі ігор і вправ необхідно враховувати можливості й інтереси дітей. Занадто прості, як і занадто важкі, ігри та вправи не викликають у дітей зацікавленості. З огляду на засвоєння програмного матеріалу гру можна ускладнювати, збільшивши кількість предметів для її проведення, змінивши (прискоривши) темп, замінивши наочний матеріал гри на словесний.

Якщо дитина не відчуває інтересу до заняття, краще його відкласти або замінити іншим. Не перевантажуйте дитину, не прагніть дати їй все та одразу! Багато не означає добре! Не робіть нічого через силу! Заняття повинні приносити радість. Не намагайтеся одразу отримати результат. Навіть якщо щось не вийшло, важливим є не результат, а участь і набутий досвід (навіть досвід невдач).

Вигадуйте сюжети заздалегідь, використовуючи вже наявний досвід дитини (казки, вірші, походи до зоопарку тощо). Не шкодуйте грошей на якісні матеріали й обладнання. Створюйте виставки робіт малюка. Добре продумайте режим дня дитини.

Завдання з розвитку дрібної моторики можуть бути долучені до таких домашніх справ, як:

- перемотування ниток;
- зав'язування і розв'язування вузликів;
- догляд за зрізаними і живими квітами;
- водні процедури, переливання води;
- збирання розрізних картинок;
- розбір круп.

Також можна запропонувати дитині помити посуд, надавши в її розпорядження пластикові предмети, або випрати білизну (пояснить і покажіть попередньо всі процеси: замочування, намилювання, перетирання, полоскання, віджимання). Все залежить від вас і вашої фантазії. У вас все вийде!

Робота з кульками

Обладнання: кулі різних розмірів, коробка.

Зміст: Перед дитиною на столі кладеться декілька кульок. На певній відстані від них ставиться коробочка. Дорослий показує і пояснює, як треба котити кульку, щоб вона вдарилася в коробку. Спочатку дорослий допомагає дитині у виконанні цього завдання, потім поступово обмежує допомогу і домагається того, щоб дитина виконувала завдання самостійно.

Робота з кубиками

Обладнання: кубики.

Зміст: Перед дитиною виставлено кілька кубиків однакового розміру. Дитина повинна після пояснення і демонстрації самостійно поставити кубики один на інший, щоб вийшла башточка, потім поїзд, стільчик, будиночок.

- а. «Доріжка» – викладання в ряд кількох кубиків.
- б. «Парканчик» – викладання на ребро декількох кубиків.
- в. «Лавочка» – будується з двох кубиків і поперечної планки зверху.
- г. «Столик» – поперечна планка накладається на один кубик.
- е. «Ворота» – кубики ставляться перпендикулярно до планки.

Використовуючи будівельний матеріал (кубики), можна запропонувати дитині побудувати також ліжечко, диван тощо.

Робота з матрьошками, пірамідками

Обладнання: дерев'яні або пластмасові матрьошки, пірамідки, коробки різних розмірів.

Зміст: На столі розкладено матрьошки, пірамідки, коробки. Дорослий

разом із дитиною уважно розглядає ці предмети. Потім дитині демонструють як відкривається іграшка, як можна її розібрати, зібрати і закрити. Після пояснення і демонстрації дорослий пропонує дитині самостійно:

- а. зібрати піраміду з 5 кілець;
- б. зібрати 4-5 кубиків в один великий кубик;
- с. зібрати одну матрешку з 4-5.

Робота з кошиком і кульками

Обладнання: стіл, кошик, кульки.

Зміст: На столі стоїть кошик, а по обидва боки від нього кладуть кілька кульок. Дорослий бере одну кульку, яка знаходиться праворуч від дитини, і кидає її до кошика, а потім пропонує дитині зробити так само. Кульки закидають поперемінно правою і лівою рукою.

Робота зі шнурівками

Обладнання: мотузки різних текстур, нитки, спеціальні картки.

Зміст: У картці в певній послідовності роблять отвори і просять дитину:

- протягнути вовняну нитку послідовно через всі отвори;
- протягнути вовняну нитку, пропускаючи одну дірочку;
- виконати звичайну шнурівку, як на черевичку.

Виконанню цих завдань передують демонстрація і пояснення. Надалі дитині можна запропонувати виконати різні візерунки, дотримуючись при цьому принципу постійного ускладнення завдання. Шнурівці зручніше навчати, використовуючи два листи щільного картону з двома рядами дірочок. Дитині дають мотузки із металевими наконечниками від черевиків і показують, як шнурувати. Картон повинен бути закріплений так, щоб було зручно маніпулювати мотузками.

Проткніть шилом або цвяхом дірки в товстому картоні. Ці дірки повинні розташовуватися в будь-якому порядку і являти собою геометричну фігуру, малюнок або візерунок. Нехай дитина самостійно вишиє цей візерунок за

допомогою великої «циганської» голки і товстої яскравої нитки.

Робота з розприскувачем (пульверизатором)

Обладнання: розприскувач (пульверизатор), вата.

Зміст: Легко натискати трьома пальцями на розприскувач, направляти при цьому струмінь повітря на ватку так, щоб вона плавно рухалася по столу. Можна організувати гру в футбол. Для цього поставте ворота з обох сторін, візьміть ватку і два пульверизатори та заганяйте вату в ворота суперника.

Робота з олівцем

Обладнання: олівець.

Зміст:

1. Обертайте олівець великим і вказівним пальцями лівої та правої руки.
2. Переберіть олівець усіма пальцями лівої і правої руки.
3. Обертайте олівець долонями обох рук.
4. Затисніть олівець між двома пальцями обох рук (вказівним і середнім, середнім і безіменним тощо).

Робота з гумкою

Обладнання: тонка канцелярська гумка.

Зміст: Між вказівним і середнім пальцями натягнути тонку канцелярську гумку. Перебирати цю гумку (як струни гітари) вказівним і середнім пальцями іншої руки. Знімати гумку поперемінно пальцями правої і лівої руки (вказівним, середнім тощо).

Робота з клавішами

Обладнання: настільний дзвінок (або предмет, що його замінює – музична іграшка, клавіатура).

Зміст: Перед дитиною ставиться настільний дзвінок. Дорослий показує дитині, що кнопку дзвінка можна натиснути будь-яким пальцем. Дорослий

просить дитину натиснути на дзвінок по черзі всіма пальцями руки. Робота може проводитися з різними клавійними іграшками. Можна натискати кнопки усіма пальцями по черзі, можна перебирати клавії (одну клавішу одним пальцем). Для дітей старшого віку можна пронумерувати клавії або розмістити на них букви алфавіту і поєднувати розвиток дрібної моторики з навчанням грамоті та лічбі.

Робота з мозаїкою

Обладнання: мозаїка різних видів, зразок.

Зміст:

- a. Вставити пластинку в будь-який отвір мозаїки.
- b. Викласти кілька стовпчиків із пластинок одного кольору. Надається зразок, який не прибирається.
- c. Викласти простий малюнок із пластинок мозаїки, маючи перед очима зразок (одноколірний).
- d. Скласти свій малюнок, ґрунтуючись на минулому досвіді.

Робота з намистом

Відмінно розвиває моторику різноманітне нанизування. Нанизувати можна все, що нанизується: гудзики, намисто, макарони, сушки тощо. Можна скласти намисто з картонних кружечків, квадратиків, сердечок, листя дерев, ягід горобини.

Обладнання: намистини різної текстури, волосінь, нитки, гудзики, макарони, сушки, мотузки та інші матеріали (залежить від фантазії).

Зміст: Дорослий розкладає на столі намистинки різного розміру, але одного кольору (або одного розміру, але різних кольорів, або різних розмірів і різних кольорів). Пропонується самостійно зробити намисто, в якому чергуються великі і маленькі намистинки, або червоні та сині, або круглі та квадратні тощо. При виконанні цього завдання важливо, щоб дитина не тільки правильно просмикувала нитку в отвори намистин, а й дотримувалася певної

послідовності нанизування.

Можна запропонувати дитині самій вигадати матеріал для нанизування і візерунок.

Робота з папером і ножицями

Виготовлення виробів із паперу також є одним із засобів розвитку дрібної мускулатури рук. Ця робота захоплює дошкільнят, сприяє розвитку уяви, конструктивного мислення. Робота з папером закінчується певним результатом, але, щоб його досягти, потрібно опанувати необхідні навички, проявити волю, терпіння. Важливо, щоб діти відчували радість від самостійно виконаної роботи, віру у власні сили і можливості. Цьому повинні сприяти підібрані відповідно до віку завдання, і заохочення дорослих.

З паперу і картону можна виготовити іграшки для ігор з водою і вітром, ялинкові прикраси, атрибути для сюжетно-рольових ігор, ігор-драматизації, іграшок-забавок, подарунки і сувеніри.

Обладнання: папір різних кольорів, картон, клей, пензлик, ножиці, журнали, картинки, газети, фольга.

Зміст:

1. Зроби намисто. Діти розрізають прямокутні аркуші паперу на трикутники, кожен із них скручується у вигляді намистини, кінець її закріплюється за допомогою клею. Готові намистини нанижуються на нитку. Вся робота з виготовлення намиста вимагає сенсорно-рухової координації, акуратності, наполегливості, тобто якостей, необхідних при навчанні письму.

2. Плетіння. Плетіння впливає на виховання акуратності, терпіння, наполегливості, прагнення долати труднощі, доводити розпочату справу до кінця, поступово контролюючи свої дії, тобто всіх тих якостей, які необхідні дитині для навчання в школі.

Матеріалом для плетіння можуть бути нитки, прутья верби, солома, а також папір, тонкий картон, тканина, тасьма, стрічка та ін. Дитині можна запропонувати скласти навпіл аркуш паперу, зробити ножицями ряд рівних

надрізів, не виходячи за контур, потім нарізати тонкі смужки іншого кольору і певним чином, дотримуючись візерунку, вплести їх між надрізів основної частини килимка.

Освоївши принцип плетива з паперу, діти самостійно починають вигадувати візерунки для килимків, поєднуючи кольори, використовують цей спосіб плетіння в інших виробках.

3. Орігамі. Орігамі – це стародавнє мистецтво створення різного роду фігур із паперу. Сьогодні воно набуває все більшої популярності серед педагогів і психологів. І це не випадково. Розвиваючий потенціал орігамі дуже високий.

Тематика орігамі дуже різноманітна – від простого до складного. Для успішного навчання виготовленню іграшок орігамі з дітьми в ігровій формі потрібно вивчити позначення заготовок (базові форми) й умовні позначення (зараз продається безліч книг з техніки орігамі). Надалі це полегшить виготовлення і скоротить час на виконання іграшки. Для запам'ятовування і закріплення базових форм із дітьми можна використовувати такі ігри та вправи: «Перетвори квадратик на іншу форму», «Вгадай, на що перетворився квадратик?», «Де чия тінь?», «Назви правильну форму», «Визнач базову форму» та ін.

На заняттях орігамі ефективно використовувати казки-підказки, які розвивають цікавість, полегшують виготовлення і запам'ятовування при виконанні іграшок, адже механічні завдання (провести лінію згину, скласти навпіл, скласти куточок до центру) замінюються осмисленою, з точки зору сюжетно-ігрового задуму, дією. У якості обладнання використовують аркуші паперу різних кольорів і готові книги з техніки орігамі.

4. Аплікації. Необхідно постійно виконувати такі вправи: симетричне вирізання, вирізання ножицями фігурок із листівок. З вирізаних фігурок діти можуть складати композиції – аплікації. Якщо дитина ще мала, і ви побоюєтеся дати їй ножиці, нехай рве руками картинки з журналу або газети – як вийде; а ви будете наклеювати вирвані шматки на чистий листок, надаючи їм будь-яку

форму. Може вийти осмислений колаж.

Можна вчити вирізати ножицями, головне, щоб вони були безпечними, з закругленими кінцями. Для початку зручніше вирізати геометричні форми і фігурки з кольорових журналів, і клеїти олівцем, закріплюючи їх на аркуші.

Гра на вирізання візерунків з складених аркушів паперу має чудову властивість: як би недбало не вирізала б дитина, все одно вийде візерунок, що віддалено нагадуватиме сніжинку або зірочку.

Рукоділья

Особливу роль у підготовці руки до письма має рукоділья: вишивка, шиття, в'язання.

Обладнання: клаптики тканини різної текстури, нитки, голки великі (циганські), гудзики, наперсток.

Зміст: Перший шов, який освоюють діти, це шов «вперед голку». Намагайтеся, щоб стібки були однаковими, утворювали рівну контурну лінію. Освоївши цей шов, діти переходять до швів «за голку» і «сходинок». У шві «рядок» стібки сходяться щільно один до одного. Голка вколюється там, де вона була вийнята в попередньому стібку. На лицьовій стороні виходить один суцільний рядок, а на зворотній – подвійна лінія.

Опрацювавши шви, діти можуть освоювати шиття. Координація і точність рухів розвивається у дитини в процесі пришивання гудзиків. Потім діти освоюють шов «через край». Цим швом вони можуть спочатку обшивати шматочки картону (листівку). Спочатку дорослий може наколотися ряд отворів по контуру, щоб діти освоїли спосіб дії з голкою, потім шов виконується самостійно.

Після цього завдання ускладнюються. Дорослий може запропонувати зшити вирізані за викрійками заготовки, а потім самим вигадати, вирізати і зшити одяг для ляльки або новорічний костюм.

Всі види швів діти спочатку проробляють в повітрі, імітуючи відповідну дію руки, а потім діють і голкою з ниткою.

Дітям спочатку важко буває навчитися зав'язувати вузлик на нитці. Навчають їх цьому за допомогою певних рухів: скочування намистин із паперу, запуск маленьких іграшок-вовчків за допомогою пальців. Запуск дзиги вимагає характерних рухів пальцями, подібних до створення вузлика на нитці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баряева Л.Б. Программа воспитания и обучения дошкольников с интеллектуальной недостаточностью / Л.Б. Баряева, О.П. Гаврилушкина, А.П. Зарин, Н.Д. Соколова. – СПб.: СОЮЗ. – 2001. – С. 320.
2. Мамайчук И.И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии / И.И. Мамайчук. – СПб.: Речь, 2006. – 400 с.
3. Особые дети: вариативные формы коррекционно-педагогической помощи: метод. пособие / А.В. Закрепина, С.Б. Лазуренко и др.; под ред. Е.А. Стребелевой, А.В. Закрепиной. – М.: ЛОГОМАГ, 2013. – С. 244.
4. Овчинникова Т.С. Артикуляционная и пальчиковая гимнастика на занятиях в детском саду / Т.С. Овчинникова. – СПб.: КАРО. – 2006. – С. 64.
5. Практикум із групової психокорекції: підручник / С.Д. Максименко, О.О. Прокоф'єва, О.В. Царькова, О.В. Кочкурова. – Мелітополь: Видавництво Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, 2015. – 414 с. (надано гриф Міністерства освіти і науки України, лист № 1/11-1703 від 10.02.2015 р.).
6. Практикум із групової психокорекції: підручник / С.Д. Максименко, О.О. Прокоф'єва, Я.В. Цехмістер, О.В. Царькова, О.В. Кочкурова. – Київ: Видавничий дім «Слово», 2015. – 752 с. (надано гриф Міністерства освіти і науки України, лист № 1/11-1703 від 10.02.2015 р.).
7. Психолого-педагогическое сопровождение семьи ребенка с ограниченными возможностями здоровья : учебник / под ред. В.В. Ткачевой. – М.: Изд. центр «Академия». – 2014. – С. 272.
8. Родителям, воспитывающим детей с задержкой психического развития: методические рекомендации / сост. Т.А. Титеева. – Южно-Сахалинск: Изд-во ИРОСО, 2017. – 28 с.
9. Рекомендации для родителей, воспитывающих детей с задержкой психического развития [Текст]: методические рекомендации / сост. Н.А. Крушная. – Челябинск: Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та, 2014. – 23 с.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Бастун Н. Проблеми першокласників / Н. Бастун // Психолог на педраді / Упор. О. Главник. – К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2003. – С. 128 (Бібліотека «Шкільного світу»).
2. Виготский Л.С. Лекции по психологии / Л.С. Виготский. – СПб., 1999. – С. 92.
3. Диагностика отклонений в умственном развитии учащихся / Под ред. Н.М. Стадненко. – К., 1991. – 96 с.
4. Ілляшенко Т.Д., Стадненко Н.М. Аномальна дитина в школі / Т.Д. Ілляшенко, Н.М. Стадненко. – К., 1995. – С. 29.
5. Ілляшенко Т.Д., Бастун Н.М., Сак Т.В. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання / Т.Д. Ілляшенко, Н.М. Бастун, Т.В. Сак. – К., 1997. – С. 128.
6. Концепція державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами. – К., 2000. – 8 с.
7. Мастюкова Е.М., Московкина А.Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В.И. Селиверстова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 408 с.
8. Стадненко Н.М., Ілляшенко Т.Д., Обухівська А.Г. Методика діагностики готовності до навчання в школі дітей шестирічного віку / Н.М. Стадненко, Т.Д. Ілляшенко, А.Г. Обухівська. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – С. 20.
9. Шевченко С.Г. Диагностика и коррекция задержки психического развития у детей / С.Г. Шевченко. – М.: АРКТИ, 2001. – С. 224.